

Butler'in Performatif Kuramı ile Althusser'in Söylemsel Özne Kurulumu Arasındaki İlişkisellik

Abdulhalim Karaosmanoğlu, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ORCID: 0009-0002-1923-0650

E-Posta: abdolhaliym@gmail.com

Öz

Eleştirel feminist kuramın açtığı yeni yollar üzerinden performatiflik teorisini siyasal kurama eklemleyen Judith Butler, toplumsal cinsiyet konusundaki çalışmalarıyla önceki literatürden farklı ve yenilikçi bir perspektif sunmuştur. Bu makalede, Butler'in geliştirdiği bu teorik açıklamaların tarihsel ve felsefi temelleri ele alınırken, özellikle toplumsal cinsiyet kavramının söylemsel düzeyde nasıl inşa edildiğine odaklanılacaktır. Butler, toplumsal cinsiyetin biyolojik bir zorunluluk veya doğal bir gerçeklik olarak değil, söylemsel ve toplumsal pratikler aracılığıyla inşa edilen bir performans olarak anlaşılması gerektiğini savunur. Bu yaklaşımı, toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlik kategorisi yerine, sürekli tekrarlar yoluyla üretilen ve yeniden üretilen bir süreç olarak ele alır. Makalede ayrıca, kadınları feminizmin başat öznesine dönüştüren temsiliyet patikaları eleştirel bir bakış açısıyla incelenmektedir. Butler, feminizmin uzun süredir birleştirici bir özne olarak kabul ettiği "kadın" kategorisini sorgular ve bu kategorinin nasıl söylemsel olarak inşa edildiğini, bu inşanın politik sonuçlarını analiz eder. Feminist siyasetin özne anlayışını yeniden düşünmeye çağıran bu eleştirel yaklaşım, kadın kategorisinin homojen ve evrensel bir özne olarak kabul edilmesini sorunsallaştırır. Bu bağlamda, Marksizm içindeki devrimci durum analizleri ve kadınların politik konumlanışları da makalenin önemli bir tartışma konusu olacaktır. Özellikle Louis Althusser'in ideoloji teorisi üzerinden bir değerlendirme yapılarak, Butler'in toplumsal cinsiyetin söylemsel inşasına dair görüşleriyle bağlantı kurulmaya çalışılacaktır. Althusser, ideolojinin bireyleri özneleştirme süreçlerini nasıl işlediğini açıklarken, Butler toplumsal cinsiyetin nasıl performatif bir süreçle üretildiğini tartışır. Bu iki düşünür arasında söylemsel inşa stratejileri açısından bir paralellik bulunup bulunmadığı sorusu, makalenin merkezinde yer almaktadır. Bu analizde, Butler ve Althusser'in teorik yaklaşımlarının hangi noktalarda kesiştiği ve hangi noktalarda ayrıştığı detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Butler'in toplumsal cinsiyetin söylemsel inşasına dair görüşleri, Althusser'in ideoloji ve özneleşme süreçleriyle ilişkilendirilerek, her iki düşünürün siyasal kuram içindeki yerleri ve katkıları incelenecektir. Bu karşılaştırmalı analiz, hem feminist kuram hem de Marksist düşünce açısından önemli çıkarımlar sunmayı amaçlamaktadır. Sonuç olarak, makale, Butler ve Althusser'in düşüncelerini karşılaştırarak, toplumsal cinsiyetin ve ideolojinin inşa süreçlerine dair daha derin bir kavrayış sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, her iki düşünürün de teorik hatlarının nerelerde yoğunlaştığı ve bu hatların feminist

ve Marksist kuramlar açısından ne tür sonuçlar doğurduğu üzerine kapsamlı bir tartışma yürütülecektir.

Anahtar Kelimeler: Judith Butler, Louis Althusser, Performatif, Söylemsel Özne Kurulumu, Toplumsal Cinsiyet.

The Relation Between Butler's Performative Theory and Althusser's Discursive Subject Construction

Abstract

Judith Butler, who has articulated the theory of performativity to political theory through the new paths opened by critical feminist theory, has presented a different and innovative perspective from the previous literature on gender. In this article, the historical and philosophical foundations of these theoretical expansions developed by Butler will be discussed, with a particular focus on how the concept of gender is constructed at the discursive level. Butler argues that gender should not be understood as a biological necessity or a natural reality, but as a performance constructed through discursive and social practices. This approach treats gender not as a fixed category of identity, but as a process that is produced and reproduced through constant repetitions. The article also critically analyses the paths of representation that transform women into the dominant subject of feminism. Butler questions the category of 'woman', which feminism has long accepted as a unifying subject, and analyses how this category is discursively constructed and the political consequences of this construction. Calling for a rethinking of feminist politics' understanding of the subject, this critical approach problematises the acceptance of the category of woman as a homogeneous and universal subject. In this context, analyses of the revolutionary situation within Marxism and the political positioning of women will also be an important topic of discussion in the article. In particular, an evaluation will be made through Louis Althusser's theory of ideology and an attempt will be made to establish a connection with Butler's views on the discursive construction of gender. While Althusser explains how ideology operates to subjectivise individuals, Butler discusses how gender is produced through a performative process. The question of whether there is a parallel between these two thinkers in terms of discursive construction strategies is at the centre of the article. In this analysis, the points where Butler and Althusser's theoretical approaches intersect and diverge will be discussed in detail. By linking Butler's views on the discursive construction of gender with Althusser's ideology and the processes of subjectivation, the place and contributions of both thinkers in political theory will be analysed. This comparative analysis aims to offer important implications for both feminist theory and Marxist thought. In conclusion,

by comparing the thought of Butler and Althusser, the article aims to offer a deeper insight into the construction processes of gender and ideology. In this context, a comprehensive discussion will be conducted on where the theoretical lines of both thinkers are concentrated and what kind of consequences these lines have for feminist and Marxist theories.

Keywords: Judith Butler, Louis Althusser, Performative, Discursive Subject Construction, Gender.

Giriş

Butler'ın son dönem eserlerinin büyük çoğunluğu Cinsiyet Belası'nda dış hatlarını sunduğu performatiflik kuramı ile ilgilidir. Kavramı açıklamak oldukça zordur, çünkü düşünürün performatiflik adını verdiği şey hakkındaki görüşleri, ona yöneltilen eleştiriler çerçevesinde zamanla değişim geçirmiştir. Performatiflik ya da edimsellik terimi yirminci yüzyılın önemli dil felsefecilerinden biri olan J. L. Austin'e aittir. Terim, icra etmek, gerçekleştirmek, sahnelemek gibi anlamlara gelen "to perform" fiilinden türetilmiştir (Austin, 2009: 42). Makalenin sonucunda yer verdiğimiz eleştiriler, birer eleştiri olmanın da ötesinde meseleye kendi formülasyonlarını sunmaktadır. Butler, kavramın ilk ipucunu Derrida'nın "Kanun Önünde" (Kafka) okumasından almış ve kavramı daha da geliştirme maksadıyla *drag* meselesini tartışmaya açmıştır. Butler'a göre, buradaki esas mesele, kadın gibi giyinmiş bir erkek ya da erkek gibi giyinmiş bir kadın gördüğümüzü düşündüğümüzde sahip olduğumuz algının toplumsal cinsiyete dair oluşudur. Yani, bu benzetme ile devreye toplumsal cinsiyet girmekte, gerçeklikten yoksun bu yanılsamalı görünüm ile, görünürdeki gerçekliğin gerçek dışı ile eşleştiği bir algı yaratılmaktadır. Genel olarak hepimiz, neyin gerçek neyin olmadığını bildiğimizi sanır, toplumsal cinsiyeti aldatma ve yanılsama sayarız (Butler, 2012: 19-28). Butler burada özellikle kronolojik bir sıralama bağlamında ifade edecek olursak toplumsal cinsiyet olgusunu farklı zamanlarda farklı siyasal angajmanlar dahilinde açıklama perspektifine girişmiştir.

Butler'ın perspektifine göre, toplumsal cinsiyet, içsel bir gerçeklik değil, dışsal bir performans veya rol olarak görülmelidir. Bu bakış açısına göre, insanlar cinsiyet rollerini doğuştan edinmezler, bunun yerine toplumsal normlar ve beklentiler tarafından şekillendirilirler ve bu rolleri benimseyerek tekrar ederler. Butler'a göre, cinsiyet kimliği ve davranışları, toplumsal bir sahne üzerinde oynanan birer rol gibi düşünülmelidir. Butler'ın "toplumsal cinsiyetin performatifliği" kavramı, cinsiyetin sadece biyolojik cinsiyetle değil, aynı zamanda sosyal yapılarla da şekillendirildiğini vurgular. Bu

anlayışa göre, cinsiyet normları ve beklentileri, bireylerin belirli cinsiyet rollerini benimsemelerini ve bu rolleri sürekli olarak tekrar etmelerini sağlar. Bu tekrarlar, cinsiyetin sabit ve doğal bir özelliği gibi algılanmasına yol açar, ancak aslında bu sadece toplumsal normların bir sonucudur. Butler'ın perspektifi, cinsiyet ve kimlik konularında geleneksel bakış açılarına meydan okur ve insanların kimliklerinin ve cinsiyet rollerinin nasıl oluşturulduğunu anlamak için toplumsal yapıların ve normların önemini vurgular. Bu, cinsiyet ve kimlik üzerine daha karmaşık ve derinlemesine bir anlayışın kapısını açarken diğer taraftan da söylemsel özneyi "kaybeder". Burada yapılan tartışmaların kendisi iktidar, özne ve söylem düzeyinin hangi düzlemde yapıldığı gerçeğidir (Narmanlı ve Aksoy, 2020: 216). Butler'ın gerçek nesne ve tarihsel olan ayrımı bu bağlamda zayıf görünmekle birlikte aynı zamanda öznenin siyasal kurulumu da Foucault'dan bağımsız olarak "pürüzlü" hale gelmektedir. Aşağıda tartışmaya çalışacağımız üzere Butler eleştirilerinde de açıkça ifade edilen "zayıf" halka yani özensizlik ve "antitahaküm" kurgusu bu bağlamda önem arz etmektedir.

Siyasallaştırmak için kimlik kategorilerini seferber etmenin kendi içinde tehlikeler taşıdığını düşünen Butler, kimliğin kişinin muhalefet ettiği iktidarın bir aracı haline geldiğinden bahseder. Bir kimliği kullandığınızda, kimlik de sizi kullanır. İktidardan arınmış hiçbir siyasi konum yoktur. Gerçek dışı sayılanlar gerçekliği ele geçirir. Butler'a göre bu performatif sürprizdir (Butler, 2012: 32). Performatif kavramının yükselişiyle birlikte kültür anlayışında değişiklikler yaşanmaya başlanmış özellikle Butler; cinsiyetin ve kimliğin performatif yoluyla oluştuğunu ileri sürerek ifade edilen düzeye ilişkin önemli katkılarda bulunmuştur (Bu bağlamda tartışma kategorileri için bkz.: Oralgöl, 2016: 53 vd.). Judith Butler'ın performatif kavramı, cinsiyetin ve kimliğin nasıl inşa edildiğine dair radikal bir perspektif sunar. Butler'a göre cinsiyet, doğuştan gelen bir özellik değil, toplumsal normlar, ritüeller ve kurallar aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilen bir performanstır. Burada özellikle Butler'ın konjonktürel bir politik düzey üzerinden tanımlama yaptığının altı çizilmeli ve özellikle toplumsal cinsel aidiyetinin aynı zamanda başka verili durumları da kapsadığını belirtmekte fayda vardır. Butler, bu fikri cinsiyet ve kimlik bağlamında genişleterek, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerini kabul etme ve yeniden üretme süreçleri üzerinde dururken cinsiyet kimliğinin aynı zamanda toplumsal pratikler bağlamında ele alması kendi teorik inşasının da iki farklı düzenek kurduğunu da gösterir. Butler'ın performatif kavramı, geleneksel ve değişmez cinsiyet ve kimlik anlayışlarını sorgulayarak kültürel ve toplumsal pratiklerin esnekliğini ve çeşitliliğini vurgulamakta ifade edilen pratiğin kendisi aynı zamanda statik ve tekdüze kültür ve kimlik anlayışlarına

direnerek çoğul, dinamik ve sürekli şekillenen bakış açıları sunmaktadır. Bu bağlam içerisinde Butler (2004: 35), “*Kimin yaşamı yaşam sayılır?*”, sorusunu sorarak öznenin kim olduğunu sorgular. Butler’ın özneye yönelik eleştirisi, öznenin failliğini ortadan kaldırmayı amaçlamaz hatta özü itibarıyla Butler kimliksizliği de savunmaz ancak yazarın buradaki detay problemi ifade edilen kategorilerin yeniden tanımlanması üzerine kurulur. Özne olmanın kimlikel bir detaya ihtiyaç duyduğu üzerinde duran Butler; ancak bu kimlik ve özne kurulumunun kimler tarafından gerçekleştirildiğini ve bu bağlam içerisinde dışarıda kalanların kimler olduğu sorusunu yöneltir. Çok kültürcülüğün bu bağlamda ifade edilen soruna cevap veremediğini aynı zamanda ideolojik yerleşik kimlik ve öznelerin yeniden üretimini sağladığını vurgulayan Butler, esas meselenin dışarıda kalanlar olduğunun altını çizer. Tarihsel olarak özne kurulumlarının devamlı suretle yeniden üretime dayalı ideolojik bir düzeyin ürünü olduğu üzerinde duran Butler, gerçeğin verili durumunun kendisini söylem düzeyinde reddedildiğinin altını çizer.

Kadınlar kategorisini neyin oluşturduğunu veya neyin oluşturması gerektirdiğini sorgulama çabası içinde olan Butler, bu sorunun yanıtını Foucault okumalarında aramaktadır. Foucault’nun Cinselliğin Tarihi’nde ifade ettiği “*iktidar, temsil ettiği özneleri üretir*” sözüne işaret eden Butler, tüm yaşamı (olumsuz açıdan) düzenleyen iktidar mekanizmalarının, yasakla ve denetimle bireyi koruma maskesi altında kendine tabi olmaya zorladığını savunur. Butler için iktidar, toplum formasyon içerisinde bireyi kendi bağlamında özne yapan ve özellikle onun yaşam formunu belirgin kılan bir aygıt olarak konumlanmaktadır. Bu yüzden özgürlük, huzur ortamı ve eşit bir yaşam hakkı sağlayabilmek adına toplumsal cinsiyet kuramında da bahsettiğimiz üzere çoğulculuk anlayışının kabulü şarttır. Çoğulculuk fikrini anlayabilmemiz için ise öncelikle cinsiyet, toplumsal cinsiyet, iktidar ilişkileri ve bireylerin bedenlerine cinsiyet yükleyen mekanizmaların üretim biçimini bilmemiz gerekmektedir. Butler’ın performatiflik kuramı da bedenlerin nasıl cinsiyetlendirildiğini ve toplumsal cinsiyet duygusunun nasıl ortaya çıktığını açıklamayı ve aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Butler’ın toplumsal cinsiyetin performatifliğine ve maddeleşen bedenlere dair görüşleri ile Foucault’nun bazı fikirleri paralellik arz etmektedir. Butler, Foucault’nun söylem analizlerine paralel olarak, bedenlerin söylemsel olarak inşa edildiğini savunmuştur. Foucault tarihsel olarak cinselliğin tek anlamlı bir inşası ile kurgusal yapay bir zemin yaratıldığını ifade etmekte (Foucault, 2007: 28 vd.) “cinsiyet”in kendisini ise sonuç olarak ele almaktadır. Butler ile Foucault tartışmasında Butler Foucault’nun cinselliğin kurtarılması gereken

bir olgu olarak ele almasını verili durumda cinsiyet unsuruna yaslandığı için reddeder. Yine Butler, Foucault'nun eşcinsel ilişki ile heteroseksist varoluş arasında bir ayrıma gittiğini ifade ederek ilk elden bu ayrımın kendisinin toplumsal cinsiyet kurgusunun söylemsel düzeyinden üretildiğini söyler.

Burada ideolojik bir kurulum üzerinde durmakla birlikte özellikle söylemsel düzeyin iktidar ve politik üzerinden okunması gerektiği çok açıktır. Bedenin kurulumu söylemsel hegemonya üzerinden biçimlenirken cinsiyet denilen verili olmayan durumun kendisi de yine iktidar tarafından biçimlendirilerek “doğal” bir olguya dönüştürülmektedir. Bu analize göre kadınları feminizmin öznesi olarak temsil eden dil ve politikaların oluşumu, esasen belli bir temsiliyet politikasının söylemselliğidir. Butler'ın feminizmle ilişkisi, cinsiyetin biyolojik bir özellik değil, sosyal ve kültürel normlar aracılığıyla inşa edilen bir kavram olduğu için her politik nesne gibi feminizm de değişken bir hatta sahiptir. Ancak burada önemli olan nokta Butler'ın feminist pratik politikaya cinsiyet temelli bir eleştiri getirmesi toplumsal dinamiklerin bu bağlamda göz ardı edilmesidir. Toplumsal cinsiyet rolleri ve kimliklerinin doğuştan gelen bir olgu olarak görmenin politik durumu körelteceği üzerinde duran Butler; yeniden üretim olgusunun burada önemli bir yer teşkil ettiği üzerinde durur. Feminizmin cinsiyet temelli bir pratik politik hat ortaya koyması ile cinsiyetin sabit bir durum olarak kabul edilmesi arasında kategorik bir farkın olduğunu ifade eden Butler, yapıların nesnelere olan ilişkisinin aynı zamanda toplumsal bir etkileşim olduğu üzerinde durur. Tam da bu nedenle Butler, feminist öznenin, sistemin ta kendisi tarafından söylemsel olarak kurulduğunu iddia eder. Ona göre, sistemin çeşitlilik esaslı cinsiyetli özneler ürettiğini kanıtlarsak, siyasi bir sorun yaratmış oluruz. Yani daha basit bir ifade ile, sistemin ürünü olan bu olgu kadınların kurtuluşu değil, tersine kadınların kendini baltamasıdır (Butler, 2012: 44-45). Tarihsel olmayan bu performatif durumu Butler şu şekilde ifade ediyor:

Özne mefhumunu destekleyen temelci kurguların yanı sıra, kadınlar teriminin ortak bir kimliği ifade ettiği varsayımı da feminizm için siyasi bir sorun teşkil ediyor (...) Kişi kadın “olsa” bile, elbette bundan fazlasıdır da; terim yeterince kapsayıcı değildir. Yetersiz kalmasının sebebi toplumsal cinsiyeti verili bir “kişi”nin toplumsal cinsiyetiyle gelen teferruatı aşması değil, toplumsal cinsiyetin farklı tarihsel bağlamlarda ille de her zaman kesin ve tutarlı bir şekilde kurulmuş olmaması ve söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişmesidir (...) Feminizm için evrensel bir temelin şart olduğu ve bu temelin de kültürler arası bir kimlikte bulunması gerektiği yönündeki siyasi varsayım genellikle,

kadınların ezilmesinin, ataerki ya da erkek egemenliğinin evrensel ya da hegemonik yapısı içinde kolayca ayırt edilebilecek tekil bir biçim aldığı görüşüne eşlik eder. Evrensel ataerki kavramı somut kültürel bağlamlardaki toplumsal cinsiyet kaynaklı ezilmeyi izah edemediği için son yıllarda pek çok eleştiriyeye tabi oldu. (Butler, 2012: 46)

Burada bir kısa devre yaparsak, Butler'ın feminizm ile girdiği tartışmanın kendisi teorik bir düzeyde ilerlemektedir. Butler'ın feminizm ile girdiği özne tartışması politikanın nesnesi olması bağlamında değil tarihsel olarak "eril" iktidarın biçimlenmesi ve tanımlanması bağlamında önem kazanmaktadır. Bir konjunktürde kadınların iktidar[lar] karşısında pratik bir özne olmaları ele alınıp itibarıyla aynı zamanda politikanın kuruluşu bağlamında önemlidir. Marksizm içi tartışmalarda özellikle tarihselci akımların üretici güçlerin gelişmişlik modelleri üzerinden saptamaya çalıştıkları devrimci durum ne kadar apolitik ise kadınların verili bir durumda ortaya koydukları pratik politik hattı tarihsel ve teorik argümanlarla görmemek bir o kadar politika altı bir durum olarak tanımlanacaktır. Burada gündeme alınması gereken nokta Althusser'in ısrarla üzerinde durduğu ayrımların verili durumudur. Bilgi nesnesinin "gerçekle" ilişkisini aramak aynı zamanda pratik politik hattın "özne"sizleştirme durumunu ortaya çıkaracaktır. Teorik bir inşanın zemini gerçek nesnelere aranmaz.

Bunun ardından düşünür şu soruları sorar: "Kadınlar" arasında onların ezilmesini önceleyen bir ortaklık var mıdır, yoksa "kadınlar" arasındaki bağı kuran şey ezilmelerinden mi ibarettir? Kadın kültürlerinin hegemonik, maşist kültürlere tabi kılınmalarından bağımsız, kendilerine has bir özellikleri var mıdır? Kadınların kültürel ya da dilsel pratiklerinin özgüllüğü ve bütünlüğü hep daha egemen bir kültürel oluşuma karşı ve dolayısıyla onun terimleriyle mi tanımlanır? Erilden farklılaşmış olan ve "kadınlar"ın işaretlenmemiş, dolayısıyla varsayılan evrenselliği sayesinde farkıyla tanınabilecek "dişile özgü" bir alan var mıdır?" Düşünürün yanıtı; feminizmin öznesinin varsayılan evrenselliği ve birliğinin, içinde işlediği temsili söylemin kısıtlamaları tarafından baltalandığı yönündedir (Butler, 2012: 47). Buradan yola çıkarak Butler, yapmamız gereken şeyin çağdaş hukuki yapıların doğurduğu kategorilerin eleştirisini geliştirmek olduğunu ifade eder. Çünkü onun için temsil yalnızca kadınlar öznesi hiçbir biçimde "varsayılmadığında" anlamlı hale gelecektir (Butler, 2012: 48-50). Burada özellikle Butler'ın varsayılmamak unsuru üzerinden geliştirmiş olduğu kategoriler aynı zamanda yazarın toplumsal bir alanda var olma ve tanınma durumları bağlamında geliştirdiği psişik bir gereklilik olarak açığa çıkmaktadır (Butler, 2005: 14). Toplumsal alan içerisinde kurulacak olan kimlik mücadelesi aynı zamanda ikircikli bir yapı

ortaya çıkarmakta ifade edilen yapının kendisi düzey sorunu yaratmaktadır. Butler, bireylerin yaşadıkları toplumun inançlarını, değerlerini ve normlarını öğrenip içselleştirdikçe, o toplumdaki şiddet ve ayrımcılığı da öğrendiklerini savunmakta, cinsiyet ya da toplumsal cinsiyet dediğimiz şeyin kültürlerin tarih boyunca dilsel ve pragmatik tekrarlarının oluşturduğu yapılardan öteye gidemediğinden bahsetmektedir. Tarihsel seyir içerisinde cinsiyet temelli politikaların kendisine yer etmesi aynı zamanda toplumsal içselleştirme kategorisi ile ilişkilidir (Öz vd., 2023: 128). Bu bağlam içerisinde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının farklı anlamlara sahip olduğu üzerinde duran yaklaşımlara karşı Butler özel bir tartışma kapısı aralayarak ne cinsiyet ne de toplumsal cinsiyet kavramlarının doğamızın bir parçası olduğunu, her ikisinin de sonradan biçilmiş/kurgulanmış kimlikler olduğu üzerinde durmaktadır ki Butler'ın bu okuması diğer taraftan feminizme yönelik eleştirisinde önemli bir unsurdur.

Feminist hareket içerisindeki çatışmalı durumun kendisi Butler tarafından; tanımlanma bağlamında ortaya çıkmakta ve söylemsel ideolojik düzeyde bu parçalanmaya "katkı" sunmaktadır. Butler'ın bahsi geçen "Cinsiyet Belası" kitabının (Butler, 2008) kapağında kullandığı görselde iki çocuğun kadın kıyafeti giymiş olması algı ile özne kurulumu arasındaki bağın varlığına dair bir görsel etki sunması açısından Butler tarafından bilinçli olarak seçilmiş ve kullanılmıştır. Burada Butler özellikle imgesel olan ile söylemsel düzeyde kurgulanan "yanılsama" düzeyine vurgu yapmakta, istenilen biçim ile gerçeğin aynı şey olmadığını altı çizilmektedir (Oralgül, 2016; 55). Feminist teorik ve politik algı açısından ontolojik verili durumun kendisi sadece verili durum üzerinden konum alırken Butler özellikle heteroseksüel kurulumun kendisini gülnüç bir toplumsal cinsiyet olarak adlandırır (Butler, 1990: 187).

Butler'a göre, heteroseksüel sistemin ürettiği cinsel roller ve normlar, tam olarak özdeşleşmenin ve gerçekleştiriminin imkânsız olduğu bir komedi şeklinde ortaya çıkar. Butler (1990) bu durumu "toplumsal cinsiyet parodisi" olarak tanımlar. Bu parodi, heteroseksüel kimliklerin, heteroseksüel olmayan çevrelerde tekrarlanması ve yeniden anlamlandırılmasıyla ortaya çıkar. Toplumsal cinsiyet parodisi, heteronormatif toplumun dayattığı cinsiyet rolleri ve normlarına karşı bir muhalefet aracı olarak görülebilir. Ancak burada aracın nasıl kurulacağı bir tartışma konusu olmakla birlikte, edilgen durumun kendisi bir veri olarak alınabilir. Butler'a göre (1990) bu parodi, toplumsal cinsiyetin yapaylığını ve normatif yapıların içsel çelişkilerini vurgular. Bu bağlamda, parodi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin yanlışlığını, tutarsızlığını ve belirsizliğini ortaya koyar.

Butler'ın perspektifine göre, toplumsal cinsiyet parodisi, cinsiyet rolleri ve normlarının sabit ve doğal olduğu fikrine meydan okur ve insanların cinsiyet kimliklerini sorgulamalarını teşvik eder. Bu şekilde, toplumsal cinsiyet parodisi, cinsiyetin ve kimliğin esnek ve değişken olduğunu gösterir ve toplumsal normlara karşı alternatif bir bakış açısı sunar (Narmanlı ve Aksoy, 2020: 217).

Heteroseksüellik bir yandan söylemsel olarak toplumsal formasyon içerisinde zorla kurulumunu sağlarken bir yandan da normatif bir ilişkiler kümesi yaratır. Cinsiyetin iktidarların tahakküm süreçleri ile olan ilişkisi aynı zamanda bir "özne" yaratmakta yaratılan özne ise toplumsal alan içerisine yerleştirilmektedir. Feminizmin klasik görüşleri bağlamında Butler (1987), heteroseksüel kimliklerin nasıl oluştuğunu veya oluşturulduğunu anlamadan pratik bir hat kurmanın problemliliğine dikkat çekmektedir. Feminizmin bir özne olarak kurulumunu sağlayan şey Butler'e göre bizatihi sistem tarafından yeniden üretimin söylemsel bir sonucudur. Yani feminizmin bir özne yaratım çabasının kendisi aynı zamanda sistemin yeniden devamına dayanan alegorik bir ilişkinin kendisini ifade etmektedir. Çünkü toplumsal cinsiyetin kendisi bir öz kurgu anlamında kendisinin dışında konumlandığı "şey"i üretmektedir. Butler (1997), cinsiyet, kimlik ve toplumsal normlar konusundaki yaklaşımlarında, cinsiyetin ve kimliğin toplumsal ve kültürel yapılar aracılığıyla nasıl inşa edildiğini açıklarken aynı zamanda "kadın" terimini sadece biyolojik bir kategori olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlar içinde şekillenen bir yapı olarak da kurgulandığı üzerinde durur. Butler'ın geniş perspektifinde, "kadın" terimi ortak bir kimliği ifade etmemekte ve yeterince kapsayıcı olamamaktadır. Bu yetersizliğin nedeni ise toplumsal cinsiyetin farklı tarihsel bağlamlarda her zaman kesin ve tutarlı bir şekilde kurulmamış olması ve söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlik halleriyle kesişmesidir. Yani, "kadın" terimi, sadece cinsiyetle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu diğer kimlik kategorileriyle de etkileşim içindedir ve bu kategorilerle birlikte toplumsal ve kültürel olarak şekillenmiştir. Cinsiyetin sosyal ve kültürel normlar aracılığıyla inşa edildiğini ifade eden Butler (2009), cinsiyet ve kimlik konularında geleneksel ve baskıcı anlayışlara meydan okuyarak, cinsiyet ve kimliğin nasıl inşa edildiğini ve değiştirilebileceğini vurgulamaktadır. Ona göre, cinsiyet ve kimlik kategorileri sabit değil, aksine toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlar içinde söylemsel edinimlerle ortaya çıkan gerçek ol[a]mayan ideolojik bir çerçevenin nüveleridir.

Düşünürün ilerleyen bölümlerde, toplumsal cinsiyetin bir isim olmadığı gibi, bir nitelikler kümesi de olmadığını ifade ederken kastettiği şey; onun

tözel bir etki ile performatif olarak üretildiği hatta zorla var edildiğidir. Buradan çıkan sonuç, toplumsal cinsiyetin bizzat performatif olduğudur. Yani o, miş gibi yaptığı kimliği kurmaktadır. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet bir yapma edimidir. Ama özne, yapmadan önce var olmuş değildir. Bu noktada Butler, her ne kadar yaşasaydı kendisini tasvip etmeyeceğini düşünse de Nietzsche'nin Ahlakın Söykütüğü'nde yer alan "Yapma, eyleme, oluşma fiillerinin ardında bir varlık yoktur: yapan yalnızca yapılane eklenen bir kurgudur- mesele yapılandan ibaretti" sözünü hatırlatır. Butler'ın bu sözden çıkardığı, kendi yorumunu içeren sonuca göre; toplumsal cinsiyet ifadelerinin ardında, toplumsal cinsiyet kimliği yatmamaktadır; kimlik tam da kendisinin sonucu olarak söylenen dışavurumlar ve ifadeler tarafından performatif olarak kurulmaktadır (Butler, 2012: 77). Performatif (*tekil ve kasti bir eylem değil; yinelenebilir (iterability) ve atıfsal (referentiality) bir pratiktir* (Oralgül, 2016; 53), pratikler kimliklerin var olan biyolojik özelliklerden bağımsız bir şekilde bireylerin davranışlarında gözlemlenebilir bir yapıda olduğuna vurgu yapmaktadır. Burada üzerinde durulan ana husus performatif ağların yeniden üretimi sürecinde ideolojik olarak verili durumun kendisine dayanmasıdır. Kişilerin sahip oldukları biyolojik özelliklerinin davranışlarını etkilemediği aslında var olan kadın ve erkek davranış biçimlerine bağlı olarak bireylerin rollere bürünmüş oldukları verisi benimsenmiş olan kimliğe ilişkin davranış kalıplarının sergilenmesi, cinsiyetin performatif pratiklerle toplumsal alanda sunumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekleştirilen bu çalışmada yaşamın içerisinde var olan öğretilmiş cinsiyet rollerinin sergilenme biçimlerinin eleştirilmesine yönelik geliştirilmiş olan performans sanatından hareket edilmektedir (Yağmur ve Kelebek, 2021: 37).

Bilindiği üzere Butler, Cinsiyet Belası'nda, feminizmin temel kavramlarını sorgulamaya çalışırken, heteroseksist bir ikiliğin savunusunda olan Kartezyen bakış açısına sahip Fransız post-yapısalcılarından Kristeva ve Irigaray'a yönelik eleştirilere sıkça başvurmaktadır. Temel olarak, bu iki düşünürün feminizmle ilişkisini grift bulurken, cinselliği fallus merkezli ele almaları ve anneliğe özel bir önem atfederek onu şeyleştirilmeleri Butler'ı rahatsız etmektedir. Butler, kültürel bir inşa olan anneliğin ve anne bedeni ile bebeklikte kurulan ilişkinin, babaerkil kültürden önce geldiği tespitlerini, psikanalizdeki dürtüler kuramının eleştirilmeden sahiplenilmesi olarak gördüğü için başarısız bulmaktadır: "Babaerkil yasa", Irigaray'ın kuramındaki fallogosantrizmin monolojik efendiliği gibi, tektanrılı bir tekilliğin izlerini taşır, ki bu tekillik muhtemelen değerlendirmeyi yönlendiren yapısalci varsayımların öngördüğü denli yek ve kültürel olarak evrensel değildir (Butler,

2012: 83). Buradaki esas meselenin, (babaerkil) yasanın dayatılmasından önce, yasanın devrilmesinden sonra veya yasanın var olduğu süreçte, onun otoritesine devamlı olarak meydan okuyan altüst edici cinsellik fikrinin kendisidir. Butler bu noktada yeniden Foucault'ya döner ve onun cinsellik ile iktidarın eşuzamlı olduğunu savunduğunu hatırlatır. Yani yasadan bağımsız, altüst edici veya özgürleştirici bir cinsellik fikrini çürütür. Butler bunun yerine, “yasanın “öncesi” ile “sonrası”nın söylemsel ve performatif olarak tesis edilen zamansallık kipleri olduğunu, bu zamansallık kiplerine normatif bir çerçeve içinde başvurulduğunu, bu çerçeveye göreyse altüst etme, dengesizleştirme veya yerinden etmenin gerçekleşebilmesi için cinsiyete getirilen hegemonik yasaklardan bir biçimde kurtulmuş olan bir cinsellik gerektiğini ifade eder (Butler, 2012: 83).

Butler'ın “zamanın edimsel ve söylemsel kuruluş” zemini üzerinden cinsiyet ve kimlik normlarının ve yasalarının, zamanın nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığı yoluyla inşa edildiğini savunmakla kalmaz aynı zamanda “öncesi” ve “sonrası” gibi zaman kavramlarını, toplumsal cinsiyet normlarının ve yasalarının nasıl işlediğini ve uygulandığını belirtmeye çalışır. Butler, cinsiyete ve kimliğe dair hegemonik yasakların ve normların altüst edilmesi, dengesizleştirilmesi veya yerinden edilmesi için bu zamansal kiplere normatif bir çerçeve içinde başvurulduğunun altını çizer. Bu çerçeve, toplumsal cinsiyet normlarının ve yasalarının nasıl işlediğini ve uygulandığını göstermekle birlikte Butler'a göre, bu hegemonik yasaklardan ve normlardan kurtulmak için, cinsiyete ve cinselliğe dair yeni, farklı ve dönüşümcü bir yaklaşım benimsenmelidir. Ortaya çıkan perspektif üzerinden Butler, cinsiyet ve kimlik konularında hegemonik yasaklardan ve normlardan kurtulmak için performatif ve söylemsel olarak zamansal kipleri dönüştüren, altüst eden ve dengesizleştiren bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiğini vurgular (Butler, 1993,2004).

Butler, performatifliği toplumsal cinsiyet düzlemine indirger ve ideoloji dolayımı ile kurulan öznenin bir dizi yasağa ve norma atıfta bulunarak varlık kazandığını söyler. Bu yasağ ve normlar yine doğal olduğu kabul edilen heteroseksüel ilişki ağını inşa ederler. Heteroseksüel ağ, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve arzu arasında tutarlı bir ilişki olduğunu iddia eder. Yani, eril cinsiyet erkek rolüne göre davranır ve karşı cins olan kadını arzular; dişi cinsiyet de kadın rolünü sergileyip karşı cins olan erkeği arzular. Burada cinsiyet olduğu kadar arzu ve cinsel yönelimler de doğal kabul edilir. Ancak Butler'a göre cinsel yönelimler ve arzu da kültürel olarak belirlenmiştir, yani doğal değildir (Oralgül, 2016: 53). Butler'ın burada kullandığı “doğal” sözcüğünü

“gerçek olmayan” olarak anlarsak eğer yine tersinden Butler’ın ideolojik bir form üzerinde durduğunu ifade edebiliriz. Toplumsal cinsiyetli bir özne haline gelmek eşzamanlı bir biçimde özne olarak kabul edilmeyenlerin de performatif bir biçimde inşa edilmesini gerekli kılar ki Butler burada dışarıda tutulanları “kurucu dışı” olarak adlandırır ve yine yazara göre özne olmanın bu dışlayıcı yapısına rağmen feminizmin ortak bir kadın kimliğine dayanarak kadınlar adına konuşmayı politik bir gereklilik olarak görmesi ciddi bir probleme işaret etmektedir.

Butler’ın, heteroseksizmi babaerkil kültür açısından zorunlu gösterdiği için Fransız post-yapısalcılara yönelttiği eleştirilerden elbette ki Simone de Beauvoir da nasibini almaktadır. Öncelikle Beauvoir’ın “*kişi kadın doğmaz, kadın olur*” iddiasına katıldığını belirtse de kadının kendisinin oluşum sürecinde olan bir terim olduğunu söylemeden edemez. Üstelik de bu, başlangıcı ve sonu olmayan bir inşa sürecidir. Söylem düzeyinde müdahalelere ve yeniden anlamlandırılmalara çok müsaittir. Butler’ın iddia ettiği üzere, Beauvoir’a göre sanki kültürlenme ve inşa sürecini idare eden bir telos varmış gibi nihayet kadın olmak asla mümkün değildir. Beauvoir’dan hareketle Butler, yatkınlıkların ve kimliğin iç “hakikati” olarak inandırıcılığını yitiren cinsiyetin, performatif olarak, yürürlüğe geçirilen bir imlem olduğunu (dolayısıyla “olmak” olmadığını), doğallaştırılmış içselliklerinden ve yüzeyinden azat edildiğinde toplumsal cinsiyetli anlamların parodik bir biçimde çoğaltılmasına ve altüst edici oyununa vesile olabileceğini göstermeye gayret etmektedir (Butler, 2012: 90). Butler ve Beauvoir, cinsiyet konusunda yukarıda bahsettiğimiz şekilde farklı düşünüyor olsalar da toplumsal cinsiyetin ne bir kökeni ne de bir sonu olmadığı konusunda hemfikirdirler.

Bu yüzden onlara göre toplumsal cinsiyet aslında “olduğumuz” şey değil, “yaptığımız” şeydir. Her ikisine göre de kadının kendisi ya da diğer cinsiyet kategorileri, tamamlanmamış ve tamamlanamayacak bir inşa halidir (Öz vd., 2023: 135). Çünkü verili bir durum üzerinden kültürel ve maddi durumların halihazırdaki kategorileri ile şekillenen kimlikler hiçbir zaman statik bir hal alamayacaklardır. Beauvoir’un cinsiyeti biyolojik bir gerçeklik olarak kabul ettiği noktada Butler tarafından birtakım itiraz noktaları baş göstermeye başlar. Tözsel bir kategori kurmak Butler’e göre mümkün olmamakla birlikte cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi düalist inşalar aynı zamanda toplumsal bir probleme neden olacaktır. Kategorilere sığdırılan (ki Butler bir internet için yapılan söyleşisinde şimdilerde eskisi kadar kategorik düşünmediğini ifade ederken bu yaklaşımını politik olarak mı yoksa teorik bir düzeyde mi

kurduğundan bahsetmez!) değil bağımsız olarak bırakmanın daha anlamlı olacağı üzerinde durmaktadır. Butler iktidar biçimlerinin toplumsal alan öznelere isimlendirme bağlamında bir disipline sahip olduğunu vurgularken aynı zamanda nasıl bir bedene sahip olduğumuzun ya da bedenimizi nasıl ortaya koyduğumuzun şiddet aygıtları ile olan ilişkisinin de bağlamını ifade ettiği üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla standart bedensel kalıplara uyulmadığı takdirde şiddet ve dışlanma kaçınılmaz olacaktır. Bu etki alanı göz önünde bulundurulduğunda toplumsal cinsiyet eşitsizliği sadece bir kadın sorunu değildir.

Kitabın ikinci bölümünün hemen başında Butler, feminizmin ataerkiye olan saplantılı tutumunu irdelemeye gayret etmektedir. Onun için bu kavram, toplumsal cinsiyet asimetrisinin, değişik kültürel bağlamlarda, değişik biçimde vuku bulduğunu reddeden bir kavram olup, genellemeler yoluyla evrenselleştirici bir kavram haline getirilmektedir. İdeolojik olarak kurulan her ilişki ağı aynı zamanda zaman içerisinde “normal” olarak kurgulanmaya başlanacak verili durumun kendisi bir bakıma “gerçek” söylem düzeyinin ekseninde varlığını kaybedecektir. Burada iktidar ilişkisi ve söylemleri devreye girmekle kalmayacak aynı zamanda kimliklerinde belirgin bir “önem” kazanmasına vesile sağlayacaktır. Butler’ın burada feminist teori ile girdiği tartışmalar son derece önemli olmakla birlikte ifade ettiği tarzda idealist tarih algısı aynı zamanda bir yitime neden olabilecek çapta geniştir. Butler, evrensel ulaşmak için gösterilen bu gayretin, birçok farklı kimliği dışarıda bıraktığına işaret ederken; tüm kategorilerin sorgulanabilir olması gerektiğini savunur. Çünkü tüm kimlikler eksiktir. Bu sorunu ise ancak performatif ile aşabilmek mümkündür. Aksi halde feministlerin (ütopyik) anaerik döneme dair savunduğu “en sahici kadın” dar görüşlü idealizmi, toplumsal cinsiyeti grift bir kültürel inşa olarak ele almanın ötesine geçemeyecektir. Buradaki idealizm, her ne kadar kadınları ikincil konuma iten kuramları çürütmek olsa da muhafazakâr hedeflere hizmet etmektedir ve ne yazık ki feminizmin tam da aşmaya çalıştığı bir parçalanmaya neden olmaktadır (Butler, 2012: 91-93).

Bela Bedenler

Butler, performatifliğin tek bir eylem olmadığını, çünkü her zaman için bir norm ya da normlar dizisinin yinelenmesi olduğunu ifade ederken; bu eylemin teatral veya temsili bir eylem olmadığını da belirtir. Düşünürü göre, görünür yüzeydeki temsili olma durumu, tarihselliği gizli kaldığı ölçüde üretilmektedir. Daha açık bir ifadeyle performatif, “*adlandırdığını üreten veya meşrulaştıran söylemsel bir pratik*” olup; bir olgunun öznenin

gücü ve iradesi sayesinde vücuda gelmesi ile meydana gelir (Butler, 2014: 24). Yeniden üretim kavramını farklı bağlam ve içerikler üzerinde okuyan Butler, bireyin cinsiyet kimliğini ifade etmesi aynı zamanda cinsiyet rollerini de kabul ettiği anlamına gelir. Ve bu kabul edişin kendisi aynı zamanda toplumsal cinsiyetlerin yeniden üretimine de kapı açar. Meşruluk unsuru burada önemli bir alanı betimlemekle birlikte ilk elden bir ön kabule dayanır.

Butler, performatifliği açıklamaya çalışırken, “*ne dereceye kadar söylem otoritenin kaidelerine atıfta bulunmak yoluyla isimlendirdiklerine neden olma yetkisini kazanır? Bir özne, kadın/erkeğin şartlandırıldığı ve harekete geçirildiği atıfsal uygulama belirsiz kaldığı derecede, kendi söylemsel sonuçlarının sorumlusu olarak belirebilir mi? Bu, kadın/erkeğin anlamının yaratıcısı olarak öznenin üretiminin, tamamen bu belirsiz atıfsallığın bir sonucu olduğu anlamına gelebilir mi?*” sorularının yanıtını aramaktadır. Bu soruların cevaplarını psikanalizde aradığı için eser boyunca Lacan’a başvuran düşünür, psikanalizde cinsiyetlendirilmiş beden, düzenleyici şemalar tarafından yönetildiği ve bunların zaman ötesi yapılar olmadığı, aksine “bela bedenler”i üretip alt eden kriterler olduğu sonucuna varır (Butler, 2014: 25-26). Buradan hareketle Butler, performatifliği şu şekilde formüle eder:

- (a) toplumsal cinsiyet performatifliği düzenleyici cinsel rejimlerin zoraki ve yineleyici pratiğinden ayrı olarak kuramsallaştırılmaz,
- (b) bu söylem/iktidar ilişkileri tarafından koşullandırılan faillik açıklaması iradicilik ya da bireysellekle ve tüketicilikle birleştirilemez ve hiçbir koşulda seçim yapan bir özneyi varsaymaz,
- (c) heteroseksüellik rejimi cinsiyetin “maddeselliğini” çevreleyerek ve sınırlayarak işler ve bu “maddesellik” kısmen heteroseksüel hegemonyanın düzenleyici normlarından oluşan normların maddeselleşmesi aracılığıyla şekillendirilir ve korunur,
- (d) normların maddeselleşmesi onların varsayıldığı ve sahiplenildiği özdeşime dayalı süreçleri gerekli kılar ve bu özdeşimler bir öznenin oluşumunu önceler ve muktedir kılar, ancak asla bir özne tarafından icra edilmezler,
- (e) inşacılığın limitleri, dışkılanmış ve meşruiyetten kovulmuş bedenlerin “beden” olarak sayılmayı başaramadığı bedensel hayatın sınırlarında ifşa edilir (Butler, 2014: 28).

Bu formülasyon, cinsiyetin maddesel söylem içinde nasıl tehdit edildiğini, sınırlanıp dışlanarak nasıl gayri meşrulaştırdığını açıklaması açısından önemlidir. Çünkü bedenin nasıl ve ne kadar inşa edildiği, maddeleşemeyen

bedenin nasıl sorunlu bir beden haline geldiği sorusunun yanıtını bu formülün içinde bulmak mümkündür.

Butler'a göre beden, her zaman öncül olarak belirlenmiş ya da anlamlandırılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da beden üretilmiştir. Bu durum ayrıca, bedeni kendi eyleminin önceleyeni haline getirmiştir. Eğer bedenlerimiz anlamlandırmanın bir sonucuysa, anlamın aynası olan beden, temsili olsa da kesinlikle mimetrik değildir. Daha açık bir ifade ile, "öteki" olarak kategorilediğimiz insanların psikolojisini, travmalarını, yargılarını, inançlarını, seçimlerini, yollarını, fizyolojisini ve hastalıklarını performans olarak temsil ettiğimiz ve böylece öznenin "öteki"yi bedenine hapsettiği fikri Butler'a göre doğru değildir. Onun düşüncesine göre, anlamlandırma edimi, bütün anlamlandırmaların öncüsü olarak bedeni sınırlayarak oluşturuyorsa, bu onu kurucu ve üretici yapmaktadır. En kısa ifade ile bu performatifin bizatihi kendisidir (Butler, 2014: 47). Kimliksel krizlerin kendisi performatif pratikler ekseninde ortaya çıkıyorsa eğer burada tözsel yanılsamaların verili durmunun altını çizmek gerekmektedir. Butler, performatif pratiklerin yarattığı verili pratiklerin "idolojik" olarak meşru olduğunu ifade ederken aynı zamanda ifade edilen performatif pratikler karşısında toplumsal cinsiyet algısının yıkılması için yine performatif pratiklerden yararlanılabileceği üzerinde durmaktadır (Butler, 2014: 47; Öz vd., 2023: 133). Çünkü cinsiyetin ve toplumsal cinsiyetin sonradan inşa edilmiş kurgular olması, inşa edenin de inşa edilenin de inşa sırasında performatif edimlerle ortaya çıktığı bir anlayışa dayanmaktadır. "Öteki" ile "nesne" ilişkisinin kendisi kurulmaya elverişli toplumsal yeniden üretime dayanan bir düzeyde ele alınır. Ancak burada karşılaştırmalı bir performatif ilişkiden çok sadece imgesel düzeyden bahsedebilmek mümkündür.

Fantazmatik özdeşim ve cinsiyetin üstlenilişi konusunda Butler, performatife dair şu ifadelere yer vermektedir:

Cinselliğin ya inşa edildiği ya da belirlendiğini; inşa edilmişse bir bakıma sınırsız, belirlenmiş ise bir bakıma sabit olduğunu düşünmeye dair bir yönelimden bahsedebiliriz. Bu karşıtlıklar, cinsiyetin ve cinselliğin üstlenildiği koşulları düşünme çabasında söz konusu olan karmaşıklığı açıklamaz. İnşanın "performatif" boyutu tam anlamıyla normların zorunlu tekrarıdır. O takdirde bu, sadece, performatifliğe yönelik kısıtlamaların olduğu anlamına gelmez. Kısıtlamalar performatifliğin koşulu olarak yeniden düşünülmeyi gerektirir. Performatiflik ne serbest bir oyun ne teatral bir öz-sunumdur; ne de basitçe performans ile denk tutulabilir. Dahası, kısıtlama performatifliğe sınır koyan bir şey olmak zorunda değildir. Aksine kısıdama, performatifliği harekete geçiren ve sürdüren şeydir. (Butler, 2014: 139)

Feministlerin, cinsel farklılık konusunda kullandıkları söylemi, bir bakımdan cinsiyetlemenin oluşturulduğu bazı sembolik kısıtlamaların üstünde tekrar çalışılması gayreti olarak gören Butler'a göre, sembolik, cinsiyetli öznenin dil içinde kurulmasının normatif boyutudur. Bu durum da birtakım buyruklar, tabular, yatırımlar, ihtarlar, yasaklar, idealleştirmeler ve tehditler oluşturmaktadır. İşte bunlar tam olarak, cinsel öznenin alanını tesis etme gücüne sahip bir performatif söz edimidir. Peki ama, bu özne inşasının normatif ve üretken işleyişini iktidarın hangi kültürel konfigürasyonu düzenlemektedir? Butler'ın bu soruya yanıtı, cinsiyetin her daim hegemonik normlarla yeniden üretildiğidir. Bu yinelenme halini Butler, bir tür performatiflik olarak okumaktadır. Bu tarz bir söylemsel performatiflik, isimlendirdiği şeyi üretirken, ayrıca kendi göndergesini de icra eder. Yani isimlendirir ve eyley; isimlendirir ve yapar. Fakat bu pratik, kendiliğinden oluşturulmamıştır. Ona göre, performativite, beyan ettiğini üretirken; söylemsel bir edim olan performatif de bir söylemsel üretim mevkisi yaratır. Biliriz ki, performatif gibi düzenlenmiş pratikler dışında hiçbir edim beyan ettiğini üretemez (Butler, 2014: 156). Özne ve iktidar ilişkisi bağlamında cinsiyetin evrenselleştirilmesi beden formuna dayanmakla birlikte, cinsiyet temelli yaklaşımların basit bir kurgudan ibaret olduğunun altının çizilmesi önem arz etmektedir. Öznenin sorgulanması ve kimlerin "özne" olamadığı sorusu asıl olarak bir varoluş sorunu değil ideolojik cinsiyet temelli yaklaşımların bir çıktısı olduğunu kaydeden Butler (1993, 2004), öznelere hegemonik olarak sınıflandırılmasının da yine aynı erke dayalı cinsiyetçi yaklaşımlardan beslendiğini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet temalı yaklaşımların içerisinde buldukları idealist tarih algısı ve maddi tarihin ideolojik sahnelerden bağımsız olarak verili olduğu gerçeği Butler tarafından gündemde tutulan bir araç niteliğindedir. "Farkında olunmadan" üretilen cinsel kimlik tanımlamaları yine farkında olmadan üretilen "ideolojik" özneleri beraberinde getirir.

Savaş Tertipleri

Belirli yaşamların incinmiş ya da kaybedilmiş yaşamlar olarak kavranabilmesi için önce yaşanan bir yaşam olarak kavranmasını öneren Kırılğan Hayat'ın devamı niteliğinde olan Savaş Tertipleri'nde Butler, hayattan sayılmayan veya en başından belirlenmiş bir epistemolojiye sığmayan hayatların aslında tam anlamıyla yaşanmamış veya kaybedilmemiş olduğunu söyleyerek söze başlar. Başkalarının yaşamlarını kayıp veya incinmiş yaşam olarak kavramamıza (hatta kavrayamamamıza) neden olan tertiplerin siyaseten belirlendiğini, çünkü bu tertiplerin iktidar işlemleri olduğunu ifade ederek devam eder (Butler, 2015: 9).

Butler kırılabilirlik, yaralanabilirlik ve yası tutulabilirlik üzerine oldukça kapsamlı tartışmalar yürütmekle birlikte özellikle yaralanmayı olumsuz çağrışımlarıyla düşünmekten öte, meselenin daha birleştirici yönüne odaklanarak açıklamaya çalışır (Akın ve Duman, 2021: 216). Butler yaralanmadan bahsederken insanın psikolojik değil verili durumundan yola çıkarak [burada Butler'ın yürüttüğü tartışmanın "hümanist" kategorilerle oluştuğunun altının çizilmesi gerekmektedir] insan denilen öznenin tarihsel köklerine bir indirgeme olmaktadır. Birbirlerini tanımayan insanların yaralanmalar üzerinden birbirlerini etkilemeleri aynı zamanda bir ortaklık konsensüsüne işaret etmektedir. Ve bu fiili durum hiçbir iktidar tarafından ortadan kaldırılamayacak kadar güçlü bir duygudur. Butler'a göre, insanlar hayatlarının diğerleriyle olan temel bağımlılığını fark ettikleri zaman, bu bağımlılığı ortadan kaldırmak için iradelerini kullanamazlar. Hiçbir güvenlik önlemi veya egemenlik iddiasıyla uygulanan şiddet eylemi bu bağımlılığı yok edemez. Butler'ın bu düşünceleri, insanların varoluşlarının temel bir parçası olan bağımlılık ve ilişkiler üzerine derinlemesine bir felsefi bakış sunar. İnsanlar, başkalarıyla olan bağları ve yaralanabilirliklerini fark ettiklerinde, bu bağları ve yaralanabilirlikleri yok etmeye yönelik iradeleri etkisiz hale gelir. Bu düşünce, egemenlik ve şiddetin insanları bu temel gerçeklikten uzaklaştıramayacağını ve insan varoluşunun dayanışma ve bağımlılık üzerine inşa edildiğini öne sürer (Daha fazlası için bkz.: Butler, 2005: 10 vd.). Butler burada açıkça aydınlanmacı kategorilerden yararlanmakla birlikte dışarda kalanlara seslenmek istediği açıktır. Ancak kurulacak olan her politik çağrının da aynı zamanda kurucu bir niteliği olduğu gözden kaçmamalıdır. Yapılan vurgular, etik tartışmalar ve ötekilere yönelik seslenmeler elbette tarihin değil bir konjonktürün konusudur her politik hat gibi... Kavramlar ve bedensellik üzerinden yürütülecek olan tartışmaların her an liberteryan bir seslenişe dönüşme tehlikesi hümanist argümanlar bağlamında olasıdır.

Butler bu eserinde performatif kuramına doğrudan yer vermiyor olsa da fiziksel yaralanabilirliğin ve kırılabilirliğin idrak edilmesi için beden politikasına ve -bütün tartışmalarında önemli bir yere sahip olan- özne kavrayışına başvurmadan edemez. Ona göre, bir beden olmak, toplum tarafından işlenmeye ve daha ziyade toplumsal biçimlere maruz kalmaktır. Ayrıca beden, toplumsal ve siyasal güçlere olduğu kadar, dil, emek ve arzu gibi toplumsallık mefhumuna da maruz kalır, zira bunlar onun gelişimini mümkün kılan şeylerdir (Butler, 2015: 10-11). Bedenin ontolojik varlığı ile zamanın epistemolojik niteliği arasındaki ayrım, özne kurulumunda önemli bir ayrıç görmekle birlikte pratik hattın ötekiler bağlamında nesne edinilmesi de olasıdır.

Tıpkı “hangi hayatlar, hayattan sayılır” sorusunda olduğu gibi, özne olarak tanımlanabilecek özneler ve tam anlamıyla tanınamayacak hayatların, hatta hayat olarak bile tanınamayacak hayatların varlığına işaret eden Butler, özneyi bizzat imal eden bu kategorilerin, adetler ve normlar sayesinde tanıma ediminin öncelendiğini ve onu imkanı kıldığını, daha basit bir ifade ile tanınabilirliğin, tanımadan önce geldiğini savunur. Burada esas mesele; normların nasıl olup da belirli özneleri tanınabilir kişiler olarak, diğerlerini ise tanıması daha zor kişiler olarak ürettiği sorusudur (Butler, 2015: 12-13).

Butler’a göre, yas tutma sadece bireysel bir duygusal tepki değil, aynı zamanda etik ve politik bir duruştur. Yas tutma, ölen kişinin yaşamına ve onunla ilgili kayıplara duyulan saygının bir ifadesidir. Ancak, Butler’a göre, yas tutmanın toplumsal olarak yapıldığı şekil, kimin yaşamının değerli ve yas tutulabilir olduğuna dair belirli dışlayıcı kavrayışları üretebilir ve sürdürebilir. Bu bağlamda, Alan Kurdi olayı gibi trajik durumlarda, ölen kişinin yaşamına dair yas tutmanın toplumsal olarak nasıl ele alındığı önemlidir. Butler’a göre, belirli yaşamların yası tutulabilirken, diğerlerinin yası tutulamaz olarak kabul edilmesi, toplumun belirli gruplara yönelik ayrımcı bir tavır içinde olduğunu gösterebilir. Bu, ölen kişinin yaşamının değersizleştirilmesine ve onunla ilgili duyulan saygının ihmal edilmesine neden olabilir. Butler’ın vurguladığı gibi, yaşamın değerlendirilmesi ve yas tutulması toplumsal bir süreçtir ve belirli yaşamların değersizleştirilmesi veya yas tutulamaz olarak kabul edilmesi, insanların diğerlerine karşı taşıdığı sorumluluğu aşındırabilir. Bu nedenle, etik ve politik bir duruş sergilemek isteyenler, ölen herkesin yaşamına saygı göstermeli ve yas tutmanın evrensel bir hak olduğunu kabul etmelidirler. Bu, ötekinin yüzüne karşı taşıdığımız sorumluluğu güçlendirebilir ve toplumsal olarak adalet ve eşitlik için mücadele eden bir duruşu destekleyebilir (Taş, 2017: 8).

Hayatın değerinin sadece kaybın önemi sayılması koşuluyla öne çıkabileceğini savunan Butler’a göre kırılabilirlik, toplumsal yaşamın yani kişinin hayatının bir bakıma başkalarının elinde olduğu gerçeğidir. Hayatlarımız, tanıdığımız tanımadığımız tüm insanlara bağımlıdır:

Her beden, tanımı gereği kırılabilir olan başka bedenlerin potansiyel tehdidi altında olduğundan, farklı tahakküm biçimlerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu standart Hegelci görüş, çağımızın savaş koşullarında gayet spesifik bir anlam kazanır. Müşterek kırılabilirlik durumu karşılıklı birbirini tanımaya değil, hedefteki toplulukların belirli bir biçimde sömürülmesine, tam olarak hayat sayılmayan hayatlara “imha edilebilir” ve “yası tutulamaz” hayatlar rolü biçilmesine yol açar. Bu topluluklar “kaybedilebilir” ya da

cezalandırılabilir çünkü halihazırda kaybedilmiş ya da cezalandırılmış topluluklar şeklinde tertip edilmişlerdir; gayrimeşru devlet şiddeti, kıtlık ya da salgın hastalıktan korunma ihtiyacı içindeki yaşayan topluluklar olarak görülmez, bildiğimiz haliyle insan hayatına bir tehdit teşkil eden bir rol üstlenirler. Bunun sonucunda, bu hayatlar kaybedildiğinde yası tutulabilir olmaz çünkü ölümlerini rasyonelleştiren çarpık mantık uyarında, bu türden toplulukların kaybı, “yaşayanların” hayatını korumak için gereklidir. (Butler, 2015: 36)

İktidarın Psikik Yaşamı

Foucault'nun “Tabiyeti kendi maddiliğinde, öznelere kuruluşu olarak kavramaya çalışmalıyız” mottosu ile söze başlayan İktidarın Psikik Yaşamı, tabiyeti paradoksal bir iktidar biçimi olarak tanımlamaktadır. Bilindiği gibi, herhangi “biri”ni dışsal bir güç ile baskı altına almak ıstıraplı bir iktidar biçimidir. Fakat Butler'ın getirdiği yorum farkına göre, “biri” dediğimizde onun ne olduğu ve özne olarak nasıl kurulduğunu iktidara bağlı olarak değerlendirmek gerekir. Genel olarak eleştirel düşünürler iktidarı özneye dışarıdan baskı uygulayan, onu madun edip, aşağılayan bir şey olarak tanımlar. Bu elbette ki doğrudur, fakat Foucault'nun izinden giden Butler'a göre iktidarı öznenin kurucusu olarak kabul edersek, karşı koyduğumuz bu şey aynı zamanda varoluşumuz için şart olan bir şey haline gelecektir (Butler, 2015: 10). Toplumsal cinsiyet, cinsel kimlik, psişe, özne oluşumu ve beden gibi konular her ne kadar ilk elden Foucault, Deleuze ve Lacan gibi isimlerle anılsa da özellikle Butler'ın bu konularda getirdiği farklı bakış açısı önem arz etmektedir. Butler, “İktidarın Psikik Yaşamı/Tabiyet Üzerine Teoriler” isimli kitabında (2015) genel bağlamları itibariyle akıcı kimlik unsuru üzerinde durmakta, toplumsal normlar, dil ve kültürel pratiklerin devamlı suretle taşıyıcı bir söylem ürettiğinin altını çizmektedir.

Öznenin basitçe iktidarın bir ürünü olup olmadığı veya özne ile iktidar arasında daha karmaşık bir ilişkinin olup olmadığı sorusu Butler'ın ana tartışma olgularından birisi olmakla birlikte iktidardan bağımsız bir özne kurulumun mümkün olup olamayacağı sorusu [Foucault bağlamında tartışılan] önemli görünmektedir. Butler, özne ve iktidar arasındaki ilişkinin karmaşıklığını vurgular ve öznenin sadece iktidarın bir ürünü olmadığını, aynı zamanda iktidara direnebileceğini ve onu yeniden şekillendirebileceğini öne sürerken ampirik verilerden değil politikanın özne ilişkisinden bahsetmektedir. Politik düzeyde özne kurulumunu sağlayan “şey”in kendisi eğer iktidarsa ondan bağımsız bir özne kurulumu nasıl mümkün olabilecektir. Öznenin iktidarla etkileşim içinde olduğu ve iktidarın sadece kısıtlayıcı değil, aynı zamanda özneyi oluşturan bir unsur olduğu düşüncesi, öznenin etkileri ve

güç ilişkileri üzerine daha karmaşık bir anlayışı gerektirir. Bu şekilde, özne ve iktidar arasındaki ilişki, karşılıklı etkileşim ve mücadele içinde şekillenir. Foucault'nun perspektifinden bakıldığında, iktidar sadece baskı veya denetim gibi özneye üstünlük kurmaya çalışan bir kavram olarak değil, aynı zamanda öznenin kurucusu, arzusunun yörüngesi ve varoluş şartı olarak da konumlanır. Foucault'nun çalışmalarında iktidar, sadece birinden diğerine geçen bir güç ilişkisi olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ve öznenin oluşumunda merkezi bir rol oynayan bir faktör olarak görülür. Foucault'a göre, iktidarın etkisi sadece dışsal bir baskı veya denetim mekanizmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda toplumsal normlar, kurumlar ve bilgi rejimleri aracılığıyla içsel olarak özneyi şekillendirir. Özne, iktidarın etkisi altında olmasına rağmen, aynı zamanda iktidarın arzularını, düşüncelerini ve kimliğini şekillendirmek için de kullanır. Bu perspektiften bakıldığında, iktidar sadece dışarıdan gelen bir kuvvet değil, aynı zamanda varoluşumuzun temel bir bileşeni olarak görülür. İktidar, varlığımızın içinde bulunan ve onu şekillendiren bir güçtür. Dolayısıyla, iktidarla olan ilişkimiz sadece karşı koyulacak bir şey değil, aynı zamanda varoluşumuzun bir parçasıdır ve onu anlamamızı sağlayan bir faktördür. Bu bakımdan, iktidarın yönü sadece dışsal bir baskıdan ziyade, içsel bir oluşum ve varoluşsal bir bağlamı da içerir. Foucault'a göre, bireyler iktidarın hedefleri değil, tam tersine iktidarın aracıdır. İktidar, bireyler aracılığıyla işler ve onların üzerinden etki eder. Bu, iktidarın sadece bireylerin üzerinde dışsal bir baskı mekanizması olarak işlemediğini, aynı zamanda içsel olarak onları şekillendirdiğini ve belirli davranış kalıpları, normlar ve değerler oluşturduğunu öne sürer. Bu bakımdan, Foucault'un görüşüne göre, iktidarın etkisi bireylerin üzerinde dışsal bir zorlama olarak değil, aynı zamanda içsel bir oluşum ve şekillendirme süreci olarak da görülür. Bireyler, iktidarın araçları olarak işlev görürler ve iktidarın kurduğu normlar ve değerler üzerinden davranışlarını belirlerler. Bu perspektiften bakıldığında, bireylerin kimlikleri ve hareketleri, iktidarın etkisi altında oluşan bir sonuç olarak görülür (iktidar ve özne bağlamında geniş bir tartışma için bkz: Balcı, 2022; 36 vd.) Butler'ın yürütmüş olduğu tartışmanın aynı zamanda Foucault bağlamındaki iktidar ağları düzleminde son derece önemli bir işlev gördüğünün altının çizilmesi gerekmektedir. Butler, Lacancı "yeni akademiye" karşı yapısökümünü gerçekleştirirken (ki burada Zizek ile olan tartışmalar önemli görünmektedir) Foucault merkezli iktidar yaklaşımını kullanır. Beden ve iktidar arasındaki ilişki, cinsiyetin maddileşmesi ve yapılan "sözleşmeler" [Freudcu bağlamda] normatif iktidar ilişkileri bağlamında bir öneme sahiptir. Butler'ın yaklaşımını bir bütün içerisinde ele almak bağlamında "kimlik" ve "özne" nosyonlarına yaklaşımının Foucault merkezli bir öz içerdigi çok açıktır.

Butler, Foucault'nun etkisi altında, bedeni ve cinsiyeti sadece biyolojik bir gerçeklik olarak değil, aynı zamanda kültürel ve söylemsel olarak inşa edilmiş bir yapı olarak gördüğü çok açıktır. Butler'a göre, beden ve cinsiyet, kültürel ve toplumsal normlar tarafından şekillendirilen ve anlamlandırılan birer "metin" olarak kabul edilirken, bedenin sabitliği ve doğallığı sorgulanır ve beden, değişken bir sınır ve kültürel bir anlamlandırma pratiği olarak algılanır. Öznenin kurulumu bağlamında değişken modüller bir yandan tetikleyici işlevler görürken diğer yandan da söylemsel ve dilsel bir iktidar perspektifin kurulmasına neden olur. Butler'ın perspektifinde, bedenin yapısı, öznenin oluşmasına hizmet eden bir yıkım sürecinin bir parçası olmakla kalmaz aynı zamanda öznenin oluşum sürecini de tamamlar. "Toplumsal beden" alagorisine başvuran Butler, bedenin ve cinsiyetin toplumsal ve kültürel olarak belirlendiği ve sürekli olarak yeniden inşa edildiği fikrini vurgular (Butler, Foucault ve "yeni akademi" tartışmaları bağlamında bkz.: Özdoğruyan, 2020: 1037 vd.).

Butler'ın izinden giderek, iktidarın özneyi nasıl ürettiğini, öznenin kendi başlangıcını sağlayan iktidarın içinde yer almasını soruşturduğumuz zaman, bir ikilemin içine düşeriz. Bu çelişkili paradoksu performatif kuramına başvurarak çözmeye çalışan Butler, özneleşme sürecinde temel bir maduniyet olduğunu savunan Althusser'e başvurur. Althusser, "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtlarında" öznenin maduniyetinin dil yoluyla meydana geldiğini ifade eder. Fakat Butler'ınki bütünüyle yanlış bir özne kıyaslamasıdır. Althusser, özne ile ideoloji arasındaki ilişkiyi Butler'ın anladığı biçimde tanımlamamaktadır. "Özne çağırıldığı anda bakar" ifadesinde hegemonik bir iktidar olması gerekmez. Althusser'in ideoloji tanımlaması pratik politik düzeyin kurulumundaki araç olma dışında aynı zamanda algının ve öznenin verili durumunu konumlandıran bir pratik olarak kabul görür. Althusser'e göre, ideoloji, bireylerin toplumsal yapılar içerisinde hareket edebilmelerini sağlayan ve onların dünyayı algılama şekillerini belirleyen bir pratikler bütünüdür. Düşüncenin pratik halinde ortaya çıkan ideoloji aynı zamanda öznenin konum almasını sağlayan verili durumu da ortaya çıkarmaktadır. İdeoloji bireyin toplumsal alan tarafından sunulan ayraçlara karşı bakış açısını belirgin kılarken perspektifinin de nasıl olması gerektiği "bilgi"sini verir. Öznelerin üretildiği bir düzey olan ideolojik düzey; gerçeğin kendisinden bağımsız olarak vardır ve verili bir durum içerisinde "aldatmaca" değil sadece gerçekten "farklı" bir düzeydir. "İdeoloji, insanlar ile onların dünyası arasında yaşanan ilişkidir. Ya da bu bilinçsiz ilişkinin yansıtılmış bir biçimidir. Sözelimi, bir felsefedir. Kaynaşmış ve mantıksız olabileceği için yanlışlığı ile değil, üzerinde toplumsalın baskın olması ile bilimden ayrılır" (Althusser, 2005: 280).

Butler, Foucault'un düşüncelerini cinsiyet ve güç ilişkileri bağlamında değerlendirirken aslında özneye sınırlı bir kapı aralar. Butler, Foucault'un "güç" kavramını cinsiyetin ve kimliğin oluşumunda temel bir faktör olarak görür. Foucault'un çalışmalarında, güç kavramı sadece baskı veya zorlama şeklinde anlaşılmaz; aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve normların oluşumunda etkili olan bir güç biçimi olarak da ele alınır. Butler'a göre, Foucault'un "güç" anlayışı, cinsiyet kimliğinin ve bedeninin oluşumunda etkili olan karmaşık bir dinamikleri yansıtır. Butler'a göre, Foucault'un perspektifinde güç, bireylerin cinsiyet rollerini kabul etmelerini ve bu rolleri benimsemelerini sağlayan toplumsal normların ve kurumların etkisi altında bedenleri ve kimlikleri oluşturan bir süreçtir. Bu anlamda, güç, bedenleri şekillendirir, devamlılıklarını sağlar ve düzenler. Butler, Foucault'un bu perspektifinden yola çıkarak, cinsiyetin ve kimliğin biçimlenmesinde gücün rolünü vurgular. Ona göre, cinsiyet ve kimlik, toplumsal normlar ve kurumlar tarafından belirlenen bir güç dinamiği içinde oluşur ve yeniden üretilir. Bu perspektif, cinsiyetin ve kimliğin sabit ve doğal olmadığını, aksine toplumsal yapıların ve güç ilişkilerinin bir ürünü olduğunu gösterir (Güneş, 2015: 66).

İdeolojik düzeyin kendisi Althusser'e göre gerçek var oluş koşulları ile "imgesel" bir ilişkileneşin dışı vurumudur. İdeoloji bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan çevreye yayılan ilişkilerle olan hayali ilişkisini göstermektedir. İdeolojik sistemi gerçek ilişkileri değil, bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerin hayali ilişkisi tayin etmektedir. İdeolojik olanın kurulumu tüm toplumsal alana yayılmış bir izdüşümler toplamıdır. Gerçekle olan bağı formüle edilerek toplumsalın biçimlenmesine yardımcı olurken aynı zamanda dışardan değil bizatihi içerden bir kurulumu varsaymaktadır. Milliyetçilik, şovenizm, liberalizm veya ahlakçılık, sadece kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsal alanda meşruluk bulmaz aynı zamanda birbirleri ile "gerçek olmayan" bir ilişki ağı yaratarak aynı zamanda içe içe geçerler. Althusser burada sistemli bir yeniden üretimden bahsederken bu üretimi sağlayan ana kurgunun kendisi de ideoloji olmaktadır. İdeolojinin verili bir durum içerisinde nasıl işlediğini anlayabilmek gerçek ile olan ilişkisinin söylemsel kurulum nosyonunda gizlidir. Gerçek bir yandan somut olana işaret ederken yanılısına olan ise ideolojik düzeyin nesnesi konumundadır (Althusser, 2019: 60-71).

Butler, Althusser'in "kötü üne sahip" dediği örneği ile kendi performatif kuramını sentezlemeye çalışmaktadır: Bir polis, caddeden geçen bir kişiye seslenir. O kişi de dönüp çağırılanın kendisi olduğunu anlar. Butler'a göre bu Althusser'in "çağırma" dediği, tanınmanın bildirildiği ve kabul edildiği bir

değiş tokuştur bu. Başka bir ifade ile, toplumsal özne, söylemsel olarak böyle kurulur. Fakat Butler'a göre Althusser, bireyin sesin kendisine yöneldiğini anlayarak ve bu sesin dayattığı maduniyet ve normalleşmeyi kabul ederek dönüp bakmasının nedeni konusunda herhangi bir ipucu vermediğini ifade eder. Tüm bunlardan yola çıkarak Butler, Althusser'in iktidar modelinin otoriter sese, yaptırımın sesine, yani konuşmadaki dil kavramına performatif bir güç atfeder. Özne ve çağırılma ilişkisinin kendisini basit bir sosyolojik ilişkiler ağına indirgmeden tanımlamak özel önemde olmakla birlikte Althusser burada bir tür kurulumdan bahsetmektedir. İdeolojinin özne olarak çağırması ile ideolojik düzeyin kurulumu birbirinden bağımsız alanlardır. "Çağırma" kavramı, tüm iletişim eylemlerinde kullanılmaktadır ve erkek egemen ideolojinin üretilerek dolaşıma sokulmasında etkin olduğu unutulmamalıdır. Her iletişim unsurunun aynı zamanda toplumsal bir yeniden üretim olduğu düşünüldüğünde özne ifade edilen ideolojik yeniden üretimin içerisinde kendisine yer bulur. Aynı zamanda bu inşa sürecinin, toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirleyen ve ataerkil özneler yaratan bir süreç olduğu gözden kaçmamalıdır. Bu bağlam içerisinde özne ve ideoloji birbirlerine zorunlu olarak yaslanmak zorunda olan unsurlar olmakla birlikte yine birbirlerine ihtiyaç duymaları ifade edilen yeniden üretimden kaynaklanmaktadır. Yanlış bir değerlendirme olabileceğini düşündüğümüz bu fikrin Althusser'deki karşılığına bizzat kendi sesinden bakalım:

Somut bir örnek vermek istersek, kapımıza vurduklarında ve kapalı kapının ardından "kim o?" diye sorduğumuzda "benim" diye (çünkü "bu apaçık ortadadır") cevap veren dostlarımız vardır hepimizin. Gerçekten de "o kadın" ya da "o erkeği" tanıyoruz. Kapıyı açıyoruz ve "gerçekten de o gelmiş." Başka bir örnek vermek istersek, sokakta bir tanıdığı (yeniden) tanıdığımızda, "günaydın, dostum" deyip elini sıkarak (bu, günlük yaşantının ideolojik tanınmasının maddî kural pratiğidir, hiç olmazsa Fransa'da: Başka yerlerde başka kurallar vardır) onu tanıdığımızı (ve bizi tanıdığını tanıdığımızı) belirtiyoruz. (Althusser, 2002: 62)

Butler'ın performatif kuramının Althusser'deki karşılığına "İdeolojinin Tarihi Yoktur" başlıklı bölümde, ideolojinin bireyi özne diye çağırdığını ifade ederken rastlamaktayız. Bu bölümde Althusser, bireyin amansız ideoloji yapısı içinde, zaten olduğu cinsel özne (kız ya da erkek) "haline geldiğini" ifade eder: "Bu kısıtlama ve bu ideolojik önceden-seçilmenin, evcilleştirmenin ve daha sonra da aile eğitiminin tüm kurallarının Freud'un pregenital ve genital cinsellik "aşamalarının" biçimlerinde, yani, etkilerini bilinçdışı olarak saptadığı yapının "pençesinde" olduğu anlaşılır." (Althusser, 2002: 67).

Althusser, ideolojiyi sadece belirli bir tarihsel döneme özgü bir fenomen olarak görmekten öte, toplumların yapısal ve işlevsel bir özelliği olarak ele alır. Althusser'e göre, ideoloji Freud'un bilinçdışı kavramına benzer şekilde, insanların toplumsal yapılarını anlamak için temel bir kavramdır. Ona göre, ideoloji, bir temsil sistemi olarak işlev görür ve bu nedenle insanların bilinçaltına etki eder. Burada vurgulanması gereken ana nokta Althusser Marx'tan farklı bir ideoloji tanımı yaparken Marx'ın düzlemsel alanının dışına çıkar yani epistemolojik nitelikte konuşan Marx'tan farklı olarak söylem ve ideoloji alanında yani pratik politikadan seslenir. Althusser'in "ideolojinin kendine ait bir tarihi yoktur" ifadesi, ideolojinin sadece belirli bir tarihsel döneme özgü bir olgu olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıların temel bir özelliği olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Butler'ın Foucault ile girdiği tartışma bağlamında Althusser'in ideoloji düzeyinden beslendiğini izleyebilmek mümkün görünmektedir.

Liesbet van Zoonen, Althusser'in teorisinin toplumsal cinsiyeti görmezden geldiğini belirtir (Zoonen, 1994 aktaran Güler, 2014: 6027). Bireylerin gerçek varoluşları ile kurdukları imgesel izdüşüm ideolojik düzeyi ifade ederken aynı zamanda ideolojinin maddi bir varoluş sürecini desteklediği gözden kaçmamalıdır. Bu bağlam içerisinde ele alındığında Althusser'in "bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkiler" şeklindeki ideoloji tanımına paralel olarak, cinsiyetçi ideolojinin de kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin hayali ve yanılsamalı bir görme biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Butler'ın cinsiyet kavramının yeniden üretimi bağlamında ele aldığı "imgesel" ilişkiler açısından ideolojik cinsiyet kavramına kronolojisi Althusser'in teorik inşası ile paralellik arz etmektedir. Her iki düzeyin kendisi de "gerçekten" bağımsız bir ideolojik kurulum ve yeniden üretimden bahsetmektedir. Althusser'in "adlandırma/çağırma yoluyla bireyleri özneye dönüştürme" önermesi cinsiyetçi ideoloji ile karşılaştırıldığında, kadın ve erkek bireylerin de cinsiyetçi ideoloji üzerinden toplumsal cinsiyet rollerini öğrenip içselleştirerek ve kendileri için öngörülen kimlikleri edinip benimseyerek cinsiyetçi ideolojinin özneleri haline geldiği söylenebilir. Burada gerçekliğin kendisi değil imgesel olanın toplumsal üretim bağlamında kabullenışı söz konusudur (Varol, 2013: 4). Cinsiyetçi yaklaşımların toplamda öznenen çok toplumsal alanın aygıtlarına yaslandığı çok açıktır ve yaslanılan alan içerisinde eril iktidar modelleri açığa çıkmaktadır. İdeoloji, özne olarak konum alınmasını sağlarken cinsiyetçi model ise kadınların itaat etmesi gereken özneye dönüştürür. Burada kısa devre ise toplumsal alanın bu yönelime dair yeniden üretimi sağlamasıdır.

Maddi bir varoluşa sahip olan ideoloji, bu varoluşunu çeşitli toplumsal kurumlar aracılığıyla sergilemekte ve özne olarak adlandırılan ve çağırılan bireyler, inandıkları kuralları ideolojik aygıtlar vasıtasıyla pratiğe geçirmektedirler. Althusser’de ideolojinin oluşumu, işleyişi ve etkisi açısından bireyden önce kurgulandığını söyleyebilmek mümkün olmakla birlikte (Güler, 2014: 6037) cinsiyet kategorisinin de toplumsal üretim bağlamında ideolojik bir yeniden üretimin konusu olduğu çok açıktır. Kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, araçların ideolojik aktarımın gerçekleştiği temel alanlardan birisi olduğu belirtilmelidir. Cinsiyetçi verili durumun kendisi ideolojik bağlar dolayısıyla kurulurken; gazeteler, radyolar, televizyonlar ve benzerleri aracılığıyla cinsiyetçi yönelim maddi bir varlık kazanmaktadır.

Yukarıdaki ifadeyi toplumsal cinsiyet perspektifi ile değerlendirdiğimizde, Althusser’in cinsel öznenin inşasının da ideoloji yoluyla kurulduğunu kabul ettiğini söyleyebilmemiz mümkündür. Cinsel öznenin bir inşa olduğunu kabul ettiğimizde, Butler’ın performatif dediği şeyin izini de bulmuş oluruz. Bu durumu daha iyi kavrayabilmek için Althusser’in yukarıda sözünü ettiği pre-genital cinsel evrelere Freud’un gözünden bakalım:

Freud’a göre, uygarlık için sınırsız cinsel doyumdan vazgeçilir. Yani uygar toplumu kuran sözleşme, bir cinsel sözleşmedir. Cinsel yasakla kadın alışveriş nesnesi olur. Toplum da bu alışveriş üzerine kurulur. Freud’un teorisine göre, pre-genital dönem, genital organların kullanılmadan cinsel yaşamın olduğu dönemi tanımlar. İlk dönem, oral dönemdir. Bu dönemde bebeğin cinsel hareketliliği emmek ve anne sütünü sindirmekten ibarettir. Bu dönemdeki cinsel amaç, objeyi içine almaktır. İkinci dönem ise anal dönemdir. Bu dönemki cinsel aktivitede karşıtlıklar oluşmaya başlar. Buradaki karşıtlık kadın ve erkek olmak değildir. Etken ya da edilgen olmaktır. Etken objenin amacı zafer kazanmaktır, edilgen obje ile tatmin olur. Edilgen obje anüs tarafından temsil edilir. Bu dönemde bebek, kutuplaşma sorununu çözmüştür. Yani sonuç olarak, cinsel objenin seçimi pre-genital dönemde gerçekleşir. Objeye seçimi ergenlikte yenilenir. Bu dönemde ergen bilinçaltı gelecekteki cinsel yaşamına yön verecek formu belirler ve böylece erkek cinselliği ile kadın cinselliği arasındaki ayrım meydana gelir (Freud, 2006 aktaran Karaosmanoğlu, 2016: 10). Burada bireyin özsel dünyasında yaşanan gerilim bir bakıma “yitirilen nesne” kategorisi ile açıklanabilir. Bu anlamda belirli normların dayattığı “çember”i sorgulamak ve bireyin kendi benliğiyle ve duygusal deneyimleriyle nasıl ilişki kurduğunu anlamak için bir fırsat sunar. Ayrıca, içe dönük duygu durumu olarak algılanan

melankoliyi ele almak, özgürleştirici bir devinim yaratmaya yardımcı olabilir. Bu çaba, Judith Butler'ın heteroseksüel melankoli kavramını kullanarak, heteronormatifitenin etki alanını sorgulayan ve reddedilmiş özdeşleşme ile ilişkilendirilen duygusal yatırımı tartışan fikirlerini içerir. Bu perspektif, bireyin duygusal deneyimlerini ve kimlik oluşumunu karmaşıklıklarıyla ele alırken, heteronormatifite karşı çıkma ve alternatif kimlik biçimlerini arama sürecine ışık tutar. Bu sayede, bireylerin kendi benlikleriyle ve toplumsal normlarla olan ilişkilerini daha derinlemesine anlamaları ve özgürleştirici bir devinim başlatmaları mümkün olabilir (Bkz.: Özgültekin, 2020).

Yeniden Butler ile Althusser ilişkisine dönecek olursak, iki düşünürün de ideolojinin bireyleri özne olarak çağırdığı fikrine katıldığını görürüz. Öncersiz, sonsuz, zamansız olan ideoloji, bireyi her zaman özne olarak çağırmıştır ve bu da kaçınılmaz biçimde Althusser tarafından “bireyler zaten-hep öznedir” ifadesi ile sloganlaştırılmıştır (Althusser, 2016: 127-128). Benzer düşünceye sahip olan Butler da özneye ilişkin bu verili durumu performatif açısından değerlendirir: “Althusser, “İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları”nda, toplumsal becerilerin yeniden üretimi şeklinde açıklanan toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine gönderme yaparak başlar. Ardından, işyerinde yeniden üretilen becerilerle eğitimde yeniden üretilenleri birbirinden ayırır. Özne, eğitimde üretilen becerilere göre oluşur. Bir anlamda bu ilişkilerin yeniden üretimi kendi ilerleyişi içinde oluşan özneye önceldir. Ancak daha somut bir ifadeyle söylemek gerekirse bu ikisi birbirinden ayrı düşünülemez. Toplumsal ilişkilerin ve becerilerin yeniden üretimi, tabiyetin yeniden üretimidir. Ama emeğin yeniden üretilmesi burada merkezi değildir; merkezi yeniden üretim özneyle ilintili olan ve bir yandan dil, diğer yandan da vicdan oluşumu ile ilişki içinde işleyen bir üretimdir.

Üretim koşullarının yeniden üretilişini ve emek gücünün bu yeniden üretim sürecine dâhil oluşu hala kapsamlı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte devletin ideolojik aygıtları bağlamında kurulan düzeyin kendisi gerçeğin verili durumunun ayna formundaki benzetme (Lacan) kurgusunda yer bulmaktadır (Güler, 2014: 6037). Jacques Lacan'ın “Ayna Aşaması” veya “Ayna Evresi” olarak bilinen kavramı, psikanaliz alanında önemli bir yer tutar. İnsanın benlik oluşumu ve kimlik algısının gelişimi üzerine odaklanan Lacan'a göre, bebek doğduğunda, henüz benlik bilincine sahip değildir ve kendi varlığını diğer nesnelere ayırt etme yeteneği yoktur. Ayna aşaması, bebeklerin ilk aylarında, genellikle altı ila on sekiz ay arasında, ayna karşısında kendilerini görme deneyimlerini içerir. Bu dönemde, bebekler ayna karşısında kendi yansımalarını gördüklerinde, bu yansımayı kendileri

olarak algılarlar. Lacan'a göre, bebekler bu aşamada bir "bütünlük duygusu" geliştirirler ve ayna yansımalarını kendi ideal benlikleri olarak kabul ederler. Ancak, bu ideal benlik gerçek benlikleriyle tam olarak örtüşmez. Lacan'a göre, ayna aşaması, bebeklerin benliklerini oluşturmalarında kritik bir rol oynar ve bu süreç, kişilik yapısının temelini oluşturur. Ancak, bu ideal benlikle gerçek benlikleri arasındaki uyumsuzluk, Lacan'ın "Benliğin Kaybı" kavramını ortaya çıkarır. Bu durumda, bireyler gerçek benlikleriyle ideal benlikleri arasında bir çatışma yaşayabilirler.

Althusser'e göre toplumsal oluşumun üç ayrı yapısı ve her yapının da ayrı bir işleviyle amacı vardır. Bu yapılar; ekonomik yapı, siyasi pratik ve ideolojik düzeydir. İfade edilen düzeylerin birbirleri ile olan ilişkisi normatif bir düzenek şeklinde değil daha çok grift bir ağıın bileşenleri olarak okunmalıdır. İfade edilen ağların kendisi bir yandan toplumsal kimliklerin yeniden üretimine katkı sunarken biryandan da toplumsal "gerçek" in göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Althusser'e göre görevleri tekrar tekrar performe etmek, bu becerileri yeniden üretmek ve yeniden üretirken uzmanlık kazanmaktır (...) Bu performans basitçe bu beceriler ile uyum içinde değildir, zira bunların performe edilmesinden önce bir özne yoktur; becerileri meşakkatli bir şekilde performe etmek özneyi toplumsal varlık statüsüne sokar. Suçluluk vardır; ardından becerilerin kazanılmasını sağlayan tekrarlanan pratik gelir; ancak ve ancak bunlardan sonra toplumsalın içinde gramatik bir yer edinilir." (Butler, 2001: 111-114).

Daha açık bir şekilde ifade etmeye çalışırsak, bu durum suçlananın masumiyetinin ilan edilmesidir. Kişinin kendini vicdanen aklamayı, ısrarcı suçlamanın ima ettiği itiraf talebi karşısında suçsuzluk performansı gibi yorumlanmaktadır. Suçlama karşısında masumiyeti kanıtlanma talebine boyun eğmek demek egemene boyun eğmek demek olup, özneyi yasanın suç ortaklığı sayesinde elde etmek anlamına gelmektedir Butler için. Bir bakıma, özne olabilmek demek, önce suçlanıp ardından masumiyet için savaşıp bunu ilan etmektir. Özne olmak, kendini mütemadiyen itham eden ideoloji karşısında kendini aklama gayretidir. Burada suçluluk sayesinde, öznenin üretilmesini sağlayan bir yasanın tabiiyeti söz konusudur (Butler, 2001: 113).

Sonuç

Özellikle 1970'lerden itibaren etkili olmaya başlayan post- teorik inşalar modernist akademi tarafından "korku" ile karşılanırken evrensel doğruların ve büyük anlatıların sorgulanması ifade edilen "korku" nun da ana kaynağını

oluşturmaktadır. Althusser'e "tarihselci akımlar"ca gösterilen tepkiyi bir kenara not ederek Zizek başta olmak üzere Butler'a karşı yürütülen "büyük tartışma"nın kaynağı da yine ifade edilen "yapısöküm"den kaynaklanmaktadır. Gerçeklik ve bilginin nesnel ve sabit olduğu fikrinin reddedilmesi gerçekliğin ve bilginin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamlarda inşa edildiğinin vurgulanması "modernistler" tarafından ilk elden reddedilen kategoriler olmakla birlikte, kesinlik ve kesin bilgi yerine belirsizlik, karmaşıklık ve paradoksların vurgulanması da bu bağlamda önem arz etmektedir.

Butler'ın performatif kuramına yönelik dikkate değer eleştirileri derleyip, değerlendirmeyi amaçladığımız sonuç bölümünde ilk olarak, Boucher'ın "büyülenmiş ideoloji çemberi" gibi oldukça manidar bir isme sahip olan kitabı ile başlayacağız. Bu eserde Post-Marksist bir teorisyen olarak gördüğü Butler'ın, üç farklı şekilde "tarihselci tuzak" a düştüğünü savunan Boucher, üç önemli madde ile tekrarlanan bir eleştiri dizisi geliştirmiştir:

1. İdeoloji teorilerini icracı bir çelişkiye sürükleyecek şekilde ilişkilendiren evrenselci teorik ve politik iddialardan kaçınmaktadır.
2. "Sosyalist strateji"nin kalıntılarını belirli kültürel politikalar lehine söndüren radikal bir liberal demokrasi biçimini kucaklamaktadır.
3. Kendini normatif veya teorik olarak temellendiremeyen kararsız ve savunulamaz bir aşırı-solcu eleştiri biçimi kullanmaktadır (Sinnerbrink, 2010: 233).

Boucher'ın savunusuna göre Judith Butler'ın performans politikası, Laclau ve Mouffe'un hegemonya teorisi ile aynı eleştiriye maruz kalmaktadır, çünkü Butler'ın postyapısalcı performatif teorisi radikal bir köklü değişken türü olarak sunulmaktadır. Bu eleştiri özellikle Butler'ın, hem paradoksal ve söylemsel olarak inşa edilmiş hem de gönüllü olarak dirençli gibi görünen özneler tarafından yıkıcı tekrarlama (subversive repetition) yoluyla yeniden canlandırılmaya açık olan, ayrıca da toplumsal cinsiyetli öznellik biçimlerini oluşturan bir tekrarı gerçekleştiren, belirsiz performatif kavramına dairdir (Sinnerbrink, 2010: 235). Bununla birlikte, Boucher'a göre Butler, yapıbozumcu Hegelcilik ile post-yapısalcı Althusseryenizmi sentezleme gayreti ile aslında, iki düşünürü de tersyüz etmekte ve bunu yapıların öznellikleri nasıl ürettiğini anlamak için değil, öznelliklerin maddi kurumları ve maddi gerçekleri nasıl dönüştürebileceği için göstermek için yapmaktadır. Ayrıca, Boucher için Butler'ın eksenimizin dışında olan aracılık anlayışı [*conception of agency*] inşa etme ve yıkıcı tekrarlamanın (subversive

repetition) nasıl mümkün olduğunu açıklayacak bir performatif kuramı geliştirme girişimi; bireyselci bir normatif yıkım modeli ve sınırların kültürel-politik açıdan tartışmaya açılmasını gerektirmektedir. Laclau ve Mouffe gibi Butler'ın da "postmodern varoluşçuluk" olarak nitelendirilebilecek radikal söylemdeki postmodern kültürel politika biçimi, radikal bir liberalizm tarafından kuşatılmış durumdadır (Sinnerbrink, 2010: 235). Boucher eleştirilerini devam ettirmekte "direnme" olgusunun Butler tarafından soyut bir imgeleme dönüştüğü üzerinde durmaktadır. Butler, Boucher'e göre pratik hat içerisinde özne kurulumuna ve tahakküm düzeyine sadece söylem alanından yanıt vermekte pratik hattı kaçırmaktadır (Boucher, 2019). Butler tarafından tarihsel olarak kurulan "özne" inşasının aynı zamanda Foucaultcu tarzın dışına çıkarak direniş kavramından uzaklaştırması bir bakıma pratiği olmayan bir söylem düzeyine işaret etmektedir. Butler'ın Foucault'un iktidar kavramlaştırmasında yeri olmayan psikanalistlik kategorileri devamlı suretle kullanması bir bakıma O'nu politik söylem düzeyinin dışına atmaktadır (tartışmalar için bkz.: Edt. Kartal, 2018). Butler Foucault'a karşı Foucault okuması yaptığını ifade ederken toplumsal cinsiyet ve cinsellik ayrımları iki düşünürün de farklılaştığı ana tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Butler'a yapılan eleştirilerin temelinde Foucault'un "yanlış" anlaşılma unsuru ön plana alınırken iktidar ve özne ilişkisi de bu bağlamda farklılaşmaktadır.

Buna paralel biçimde Butler'a eleştirilerini sunan bir başka isim Kenny (2009:233) de makalesinde, "eğer normlar performans sergiliyorsa, zaman içinde tekrarlanırlarsa, parodik eylemlerin performansı bozmak, yıkmak ve değiştirmek için kritik bir rol oynadığını iddia eder" ifadesine yer vermektedir.

Bir başka eleştiriye göre, Butler'ın performatifliği aynı görevi yerine getirir: Boyun eğdirilmiş konulardan ve büyük Öteki'den ("söylem") alınan belirteçleri yıkıcı bir şekilde tekrar etmelerini istemek, konuları kendi belirleyicilerini üretmeye ve kendi bilgilerini üretmeye teşvik etmektir. Performans, histeriyi kendi sorusuna çevirir: 'Ben erkek miyim, yoksa kadın mıyım?' sorusunu cevaplamaya zorlar. İtaatsizce tekrarlanan baskıcı gösteri, böylece bir kurtuluş aracı haline gelir (Watson, 2005: 307). Watson'a göre iktidar, öncelikli olarak göstergeler yoluyla çalışır ve bu nedenle Butler'ın ünlü performatiflik kuramının tek silahı olan göstergelerle mücadele edilmelidir. Buna etkili bir şekilde yanıt vererek müdahale etmek için, "kadın" "Yahudi" "kuir" "Siyah" ya da "Meksikalı-Amerikalı" gibi adlarla, aşağıdaki mantığı geliştirmiştir: "bana verdiğiniz isimler beni bir tür konu başlığı olarak, beni bir ad olarak yaratarak, pratik olarak varlığa getirir. Ancak,

bana verdiğiniz bu adı yalnızca yıkıcı bir şekilde tekrarlayabilirim. Böylece performatif olarak, hareketinizi uygulamalı olarak değiştirebilirim (Watson, 2005: 308-309). Watson'a göre Butler'ın Performatif teorisi iktidarın analiz edilmesine ihtiyaç duyar. Watson, kullandığı metod olan Şizoanaliz ile, yapısal olarak takıntılı veya isterik olan "normopat"ın öznelliğinin kabul edilmesi gerektiğini, çünkü takıntılı ya da histerik olsa bile "Öteki" olmadan, sosyal yapının düzgün işlemeyeceğini söyler. Yine, Lacancı analizin herhangi bir değeri varsa, obsesif, nevrotik kadar Ötekine de bağımlıdır, ancak obsesif bu bağımlılığı kabul etmek istemez. Watson burada, her zaman birkaç kadın içeren bir grup olan "teori çocukları" olarak adlandırdığı ve içine elbette Butler'ı da dahil ettiği teorisyenleri eleştirmektedir. Ona göre bu grubun daha büyük sosyo-politik alanı teorileştirme konusundaki isteksizliği, feminizmin ve toplumsal cinsiyet çalışmalarının kör noktasıdır (Watson, 2005: 317). Watson, bunun yerine daha karmaşık bir siyasi yapıya sahip olan şizo-performatif kuramını önermektedir. Çünkü tek başına performatif, devrim takıntılı, taklitçi nevrotik fantezi, "büyük öteki"nin rolünü inkâr ederken, histerik yıkım gibi, itaatsizce boyun eğdirmeye söz söylememektedir. Ona göre, obsesifler ve nevrotikler, Ötekiyle kendi sembolik terimleriyle uğraşmaya zorlanacak ve kastrasyonun semptomatik konforlarını bırakacaktır. Bu da histerik öznenin avukatlığına soyunan performatifliğin, kendi belirleyicilerini yaratarak özneyi serbest bırakacağı anlamına geliyordu. Lacan'ın önerdiği gibi, bir devrim takıntısı ile, efendi arayışında olan özneyi, gerçek özerkliğe doğru daha özgürleştirici yollar bulmasını sağlamaya zorlayacaktır. Watson'a göre şizo-performatif, farklı konumlandırılmış konuların, söylem içinde ve ötesinde heterojen bir bileşen dizisinden zengin öznellikler geliştirmesine izin verecektir. O, "büyük Öteki"nin muazzam gücünü ve mekanik işlerini değiştirme gereğini fark etse bile, onu sahte bir şey olarak ortaya çıkaracaktır. Watson'a göre, tıpkı öznelerin ve öznelliklerin tekilliklerinde farklı olması gibi, büyük Diğerleri de birçok konfigürasyondan meydana gelir. Tüm makineler, gelecekteki zenginlik ve benliğin özgürlüğü için sürekli olarak yeniden geliştirilmeli ve yeniden oluşturulmalıdır. Butler'ın asil hedefi böyledir. Histerinin devrimci özne konumu ile olan rahatsızlığını ve takıntılı olanın Ötekiyi imha etme devrimine olan düşkünü göz önünde bulundurursak, belki de Butler'ın politik projesi de daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilir (Watson, 2005: 318).

Kaynakça

- Akın K ve Duman Ç (2021). 'Normal' Emeğin Kırılganlığı ve Eşitleme: Eve Sığmayan Hayatlar ve Pandemiye Seks İşçileri Belgesellerini Prekaryaya Üzerinden Düşünmek, *ViraVerita Dergisi*, 13, 209-234.
- Althusser L (2019). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. A Tümertekin, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser L (2003). *Kapital'i Okumak*. Çev. C Kanat, İstanbul: Belge Yayınları.
- Balcı Ş ve Kocaman M T (2022). Panoptikondan Banoptikona İktidar Mekanizmasındaki Dönüşüm, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 33-50.
- Boucher G (2019). *İdeolojinin Büyülü Çemberi Laclau ve Mouffe, Butler ve Zizek'in Eleştirisi*. Çev. A Sarı, Ankara: Doruk Yayınları.
- Butler J (1987). *Subjects of desire: Hegelian reflections in twentieth-century France*. New York: Columbia University Press.
- Butler J (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Londra: Routledge.
- Butler J (1993). *Bodies that matter: On the discursive limits of "sex"*. Londra: Routledge.
- Butler J (1997). *The psychic life of power: Theories in subjection*. CA: Stanford University Press.
- Butler J (2004). *Undoing Gender*. New York & London: Routledge.
- Butler J (2005). *Giving an account of oneself*. New York: Fordham University Press.
- Butler J (2009). *Frames of war: When is life grievable?*. London & New York: Verso.
- Butler J (2012). *Cinsiyet Belası*. Çev. B Ertür, İstanbul: Metis Yayınları.
- Butler J (2015). *İktidarın Psikik Yaşamı/Tabiyet Üzerine Teoriler*. Çev. F Tütüncü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çelik E (2020). İnsan Hakları Bakımından Kırılgan Kavramına Bir Giriş ve Kavramın AİHM Kararlarındaki Görünürlüğü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 57-77.
- Demirel G ve Uluç G (2017). Savaşa İlişkin Fotoğrafların Toplumsal Etkileri, *Marmara İletişim Dergisi*, 27, 63-79.
- Foucault M (2013). *Cinselliğin Tarihi*. Çev. H U Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güler N (2014). İletişim, Toplumsal Cinsiyet ve İdeoloji, *Journal of Yasar University*, 9(34), 6023-6043.
- Güneş D (2015). Ruh Bedenin Hapishanesidir: Michel Foucault, *Ekev Akademi Dergisi*, 19 (64), 59-72.
- Karaosmanoğlu A (2025). Butler'ın Performatif Kuramı ile Althusser'in Söylemsel Özne Kurulumu Arasındaki İlişkililik. *Mülkiye Dergisi*, 49(2), 275-306.

Karaosmanoğlu A (2016). Bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak feminizm. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi

Kartal O (der) (2018). *Biyopolitika Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri*. Cilt 2, İstanbul: Notabene Yayınları.

Narmanlı D ve Aksoy S (2020). Bir Muhalefet Alanı Olarak Toplumsal Cinsiyet Parodisi: Celeste Barber Taklitleri, *Kültür ve İletişim*, Yıl: 23/1, Sayı: 45, 211-240.

Oralgül E D (2014). Judith Butler'ın Kimlik ve Siyaset Anlayışı, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 9(1), 47-62.

Öz R ve Serra H ve Durmuş A (2023). Judith Butler'a Göre Kadının Özneliđi Problemi, *ETUSBED*, (18), 128-139.

Özdoyran G (2020). Judith Butler ya da Lacancı Psikanaliz: Medya Etkileri ve Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları, *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(2), 1025-1054.

Özgültekin F S (2020). Heteroseksüel Melankoli ve Eşcinsel Kateksis: Bizim Büyük Çaresizliğimiz Üzerinden Bir Tartışma, *Moment Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 7(1), 57-71.

Sucu İ (2012). Althusser'in Gözünden İdeoloji ve İdeolojinin Bir Taşıyıcısı Olarak Yeni Medya, *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(3), 30-41.

Taş T (2017). Ötekinin İmgesiyle Karşılaşma ve İzleyicinin Etik Sorumluluğu: Alan Kurdi İmgesi Üzerine Eleştirel Düşünceler, *Mülkiye Dergisi*, 41 (4), 3-28.

Varol S F (2013). Kültür Endüstrisi Bağlamında Cinsiyetçi İdeoloji ve Kadın Kimliğinin İnşası. (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo-TV Sinema Ana Bilim Dalı.

Yağmur Ö ve Kelebek S (2021). *Performatif Pratikler Bağlamında Cinsiyetçilik Kavramı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Zengin E (2018). Louis Althusser'in Düşüncesinde İdeoloji, Özne ve Bilinç İlişkisi, *ANASAY*, Yıl:2, (5), 51-70.